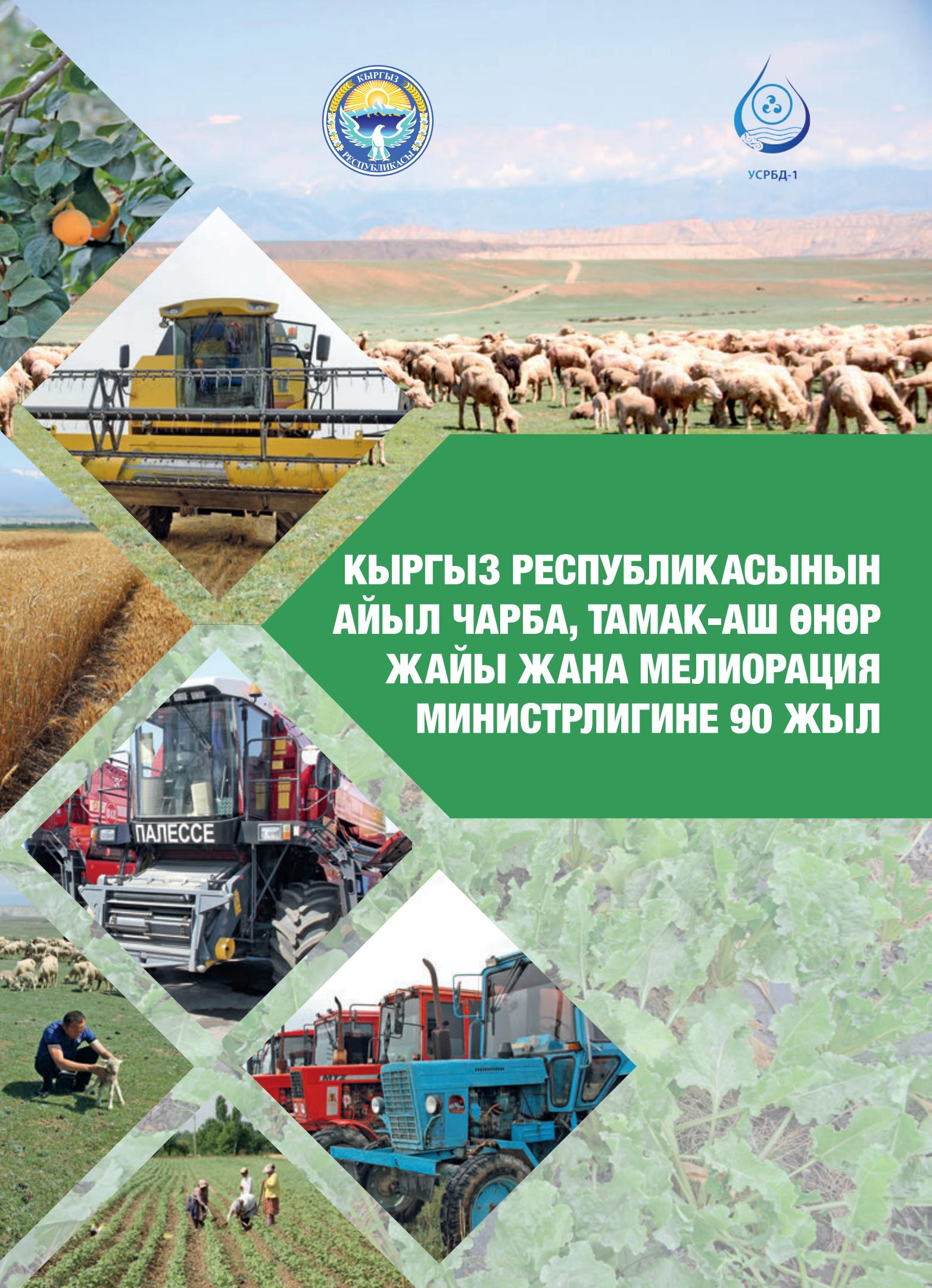

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЙЫЛ ЧАРБА, ТАМАК-АШ ӨНӨР ЖАЙЫ ЖАНА МЕЛИОРАЦИЯ МИНИСТРЛИГИНЕ 90 ЖЫЛ

Кыргыз Республикасынын Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министри Н. Мурашевдин айыл, суу чарба жана тамак-аш өнөр жай кызматкерлеринин кесиптик майрамына карата күттүктоо сөзү

Урматтуу жер эненин берекесин ачкан фермерлер, дыйкандар, айыл чарба кызматкерлери! Сиздерди айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация кызматкерлеринин кесиптик майрамы, ошондой эле Министрликтин түзүлгөндүгүнүн 90 жылдыгы менен Министрликтин жалпы жамаатынын атынан чын жүрөгүмдөн күттүктаймын!

Республиканын айыл чарбасы 90 жыл ичинде колективдештируү, колхоз-совхоздук чарба жүргүзүү, согуш мезгилиниң жабыркаган айыл чарба экономикасын көтөрүү, индустриялаштыруу, кайра түзүү жана жер жана агрардык реформа процесстерин жүргүзүүгө байланышкан тарыхий бай окуяларды басып өттү.

Ушул мезгилиде республиканын айыл чарбасы дыйканчылыкта, мал чарбасында, тамак-аш өнөр жайында, илимде өтө бай тажрыйбаны топтоду.

Айыл чарба өндүрүшүн көтөрүүдө алдыңкы жетишкендиктерге жетүүдө талаачылыкта эмгектенген К.Шопокова, З.Кайназарова, М.Колесниченко, Д.Рафиков, Ө.Атабекова, мал чарбачылыкта Т.Акматов, К.Мукашева, Т.Досбергенов, Ж.Мундузбаева, Т.Довгаль жана башкалар, ал эми илимде А.Мамытов, Ж.Акималиев, М.Лущихин, И.Ботбаев жана башкалар өз салымдарын кошкон.

Союз мезгилиnde республиканын айыл чарбасы өтө чоң жетишкендиктерге жетишип, өлкөнүн приоритеттүү тармактарынын бири болуп эсептелген.

Кийин, Союз ыдырап, республикабыз өз алдынча эгемендүү мамлекет болгондон кийин айыл чарба тармагы чоң өзгөрүүлөргө дуушар болгон, өлкөдө жүргүзүлгөн жер жана агрардык реформанын жылынтыгы менен айыл чарба багытындагы жерлер жеке менчикке берилип, колхоз-совхоздор таркатылып, базар экономикасынын элементтери пайда болду.

Жеке менчик формасына ылайыкталган дыйкан (фермер) чарбалары, айыл чарба кооперативдери, акционердик коомдор, колективдүү дыйкан чарбалары пайда болду.

Бирок, айыл чарба тармагы жер жана агрардык реформаны жүргүзүүдөн алгылыктуу жетишкендиктерге жете алган жок, айыл чарба өндүрүшү, өсүмдүктөрдүн түшүмдүүлүгү, малдын азыктуулугу өтө төмөн деңгээлге түшүп кеткендигин, чарба жүргүзүүдө, башкарууда айрым кемчиликтерге жол берилгендигин мойнубузга алуубуз керек.

Акыркы жылдары айыл чарбасында өндүрүштүн төмөндөп кетиши токтолтуулуп, турукташуу байкала баштады, кээ бир көрсөткүчтөр боюнча алдыга жылуу процесстери башталды.

Азыркы учурда дыйканчылыкта, мал чарбасында жана кайра иштетүү өнөр жайында базар экономикасынын принциптерине ылайыкташкан бир кыйла тажрыйбаларга ээ болуп калдык.

Откондөгү бай тажрыйбаларга таянып, республиканын айыл чарба тармагын мындан ары өркүндөтүү үчүн ар кимибиз тапшырылган ишке жоопкерчилик менен мамиле кылып, өлкөбүздүн айыл чарба тармагын арттырууга мезгил келип жеткендигин белгилөө керек.

Эмесе, урматтуу айыл чарба кызматкерлери, Сиздерди кесиптик майрамыңздар жана ошондой эле 90 жылдык мааракенер менен чын жүрөгүмдөн күттүктаймын, ишициздерде албан ийгиликтер болсун!

Кыргыз Республикасынын Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин 1927-2017-жылдар аралыгындагы кысқача таржымалы

Кыргыз Республикасынын Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлиги Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин жана РСФСР Эл Комиссарлар Советинин 1927-жылдын 21-мартындагы № 60 токтому менен уюшулган.

Аталган токтомго ылайык 1927-жылдын мартаында Кыргыз автономия республикасынын дыйканчылык боюнча эл комиссариаты түзүлгөн жана анын биринчи эл комиссары Зульфибаев Дашибай болгон. Ал комиссариатты 1927-1929-жылдар аралыгында башкарған.

1929-1937-жылдары Кыргыз автономия республикасынын дыйканчылык боюнча эл комиссариатын Исакеев Баялы жана Эсенаманов Эркинбек башкарышкан.

Бул жылдар аралыгында Кыргыз автономия республикасынын айыл жергесинде туташ колхоздоштуруу жана көчмөндөрдү отурукташтыруу иштери жургүзүлгөн.

1937-жылдын март айында Кыргыз АССР дыйканчылык боюнча эл комиссариаты өзгөртүлүп, Кыргыз ССРинин дыйканчылык боюнча эл комиссариаты түзүлгөн жана анын башчылыгына Сарыбаев Имаш бекитилип, ал комиссариатты 1938-1939-жылдар аралыгында башкарған.

Ал эми, 1938-1940-жылдары Кыргыз ССРинин дыйканчылык боюнча эл комиссариатын Юлдашев Турдубай башкарған.

Ушул жылдар аралыгында республикада колхоздоштуруу жана отурукташтыруу иштери улантылган. 1522 колхоз, 53 ТОЗ (жерди биргелешип иштетүү шериктештигine) уюштурулган.

Республиканын 12 райондорунда көчмөндөрдү массалык түрдө отурукташтыруу башталган. 1931-1941-жылдар аралыгында Кыргызстанда 98 миң көчмөн отурукташтырылып, 300 жаңы кыштактар пайда болгон. Ал эми 20 жылдын (1918-1937-жж.) ичинде бардыгы болуп 600 миң адамды камтыйган 142 миң чарба отурукташкан.

1940-1942-жылдары Кыргыз ССРинин дыйканчылык боюнча эл комиссариатын Элебесов Абынасыр, 1942-1944-жылдары Турагбеков Досалы башкарышкан.

Бул жылдары республиканын айыл чарбасы Улуу Ата Мекендик согушта женишти камсыз кылууга өз салымын кошкон.

1946-жылдын мартаында Кыргыз ССРинин жер иштетүү министрлиги түзүлгөн жана 1947-жылдын мартаында Кыргыз ССРинин айыл чарба министрлиги болуп өзгөртүлгөн.

Бул жылдары Кыргыз ССРинин жер иштетүү министри болуп: Абдуманапов Садык (1946-1959), Баграмов Георгий (1947-1953) иштешкен.

Бул жылдары республиканын айыл чарбасын согуштан кийинки мезгилде турукташтыруу боюнча иштер жүргүзүлгөн жана айыл чарба жаатында индустрялаштыруу башталган. Кыргызстанда негизинен айыл чарба продукцияларын иштетүүчүү, башкача айтканда пахта, тери иштетүүчүү, женил жана тамак-аш өнөр жайы өнүгө баштаган.

1953-жылдын апрелинде Кыргыз ССРинин жер иштетүү министрлиги Кыргыз ССРинин айыл чарба жана даярдоо министрлигине өзгөртүлүп түзүлгөн, ал эми 1953-жылдын декабрында Кыргыз ССРинин айыл чарба министрлиги болуп түзүлгөн. Министрликти Исаков Турдуходжа 1953-1959-жылдар аралыгында, 1959-1962-жылдар аралыгында Умуралиев Мукаш башкарған.

Бул жылдары өсүмдүктөрдүн, мал чарба азыктарынын өндүрүшүнүн өсүүсү, малдын башынын көбөйүшү камсыз болгон, айыл чарба секторуна союздук фондунун эсебинен айыл чарба техникалары келе баштаган.

1962-жылдын мартаында Кыргыз ССРинин өндүрүш жана айыл чарба азыктарын даярдоо министрлиги кайрадан түзүлгөн. 1965-жылдын мартаында Кыргыз ССРинин айыл чарба министрлиги болуп өзгөртүлүп түзүлгөн.

1962-1975-жылдар аралыгында айыл чарба министрлигин Умуралиев Мукаш башкарған жана ушул мезгилде республиканын айыл чарбасы болуп көрбөгөндөй өзгөрүп, алғылықтуу жетишкендиктерди камсыз кылган.

Бул жылдары айыл чарба тармагынын материалдык-техникалык базасы ирилештирилип, МТСтер түзүлген, республикага 16,9 мин трактор, 1,8 мин комбайн, 1,1 мин силос жыйноочу комбайн, 1,0 мин кант кызылчасын жыйноочу комбайн, 134 пахта жыйноочу комбайн, 7,2 мин культиватор, 8,6 мин үрөн себүүчү техника алынып келинген. Айыл чарбасынын бардык технологиялык процесстери механизацияланган, айыл чарба өндүрүшүндө жогорку өсүү темпи камсыз болгон, өсүмдүктөрдүн түшүмдүүлүгү жана малдын асылдуулугу артып, көрсөткүчтөр жогорулаган.

Майда колхоздор ирилештирилип, рентабелдүү эмес колхоздор мамлекеттик чарбаларга – совхоздорго өзгөртүлүп, түзүлө баштаган.

Министрлики 1975-1980-жылдар аралыгында Турсунов Сабирдин башкарған, ал эми 1985-жылдын декабрында Кыргыз ССРинин айыл чарба министрлиги Кыргыз ССРинин мамлекеттик агро өнөр жай комитетине өзгөртүлүп түзүлгөн жана комитеттин төрагасы болуп Ходос Петр бекитилген. Кийин 1988-1991-жылдар аралыгында комитеттин төрага милдетин Сыдыков Үсөн (1988-1990), Дүйшөев Эсенбек (1988-1991) аткарышкан.

Өлкөбүз эгемендүү Кыргыз Республикасы болгондон баштап айыл чарбасында жер жана агрардык реформа процесстери башталган.

1991-жылдын январында Кыргыз Республикасынын айыл чарба жана азық-түлүк министрлиги, 1992-жылдын февралында Кыргыз Республикасынын айыл чарба министрлиги, 1994-жылдын январында Кыргыз Республикасынын айыл чарба жана азық-түлүк министрлиги, 1996-жылдын январында Кыргыз Республикасынын айыл чарба жана суу чарба министрлиги болуп өзгөртүлүп түзүлгөн.

Бул мезгилде Министрлики Кыдырмаев Адашбек (1991-1992), Асанов Карыпбек (1992-1992), Асанов Жалал (1995-1996), Талгарбеков Бекболот (1995-1996) Абдимомунов Каримшер (1996-1997), Акенеев Жумакадыр (1997-1998), Узакбаев Эмил (1998-2000) башкарышкан.

Бул жылдар аралыгында республиканын айыл чарбасы болуп көрбөгөндөй өзгөртүүлөргө дуушар болгон, айыл чарба багытындагы 1,2 млн. га жерлер айыл калкына жер үлүшү катары жеке менчикке берилип, колхоз-совхоздор таркатылып, өзгөртүлүп, түзүлүп, жаңы субъекттер пайда болду.

Жер жана агрардык реформанын жүргүзүлүшүнүн натыйжасында 1991-1998-жылдары Кыргызстан-дагы 515 колхоз, совхоз жана башка айыл чарба ишканалары реформаланып, алардын базасында 54,5 мин жеке чарба, 367 айыл чарба кооперативи, 318 колективдүү дыйкан чарбалары, 47 акционердик коомдор жана 8 агрофирма түзүлгөн.

Эгемендүүлүктүн алгачкы 10 жылдыгында айыл чарба өндүрүшү төмөндөп, чарба субъекттеринин материалдык-техникалык базалары эскирип, жумушсуздук пайда болуп, тармак инфляцияга дуушар болгон.

2000-жылы Кыргыз Республикасынын айыл, суу чарба жана кайра иштетүү өнөр жай министрлиги болуп кайрадан түзүлгөн. Министрлики Костюк Александр (2000-2005), Анараев Абымалик (2005-2006), Исабеков Азим (2006-2007), Узакбаев Талантбек (2007), Жээнбеков Сооронбай (2007), Ногоев Арстанбек (2007-2008) башкарышкан.

2009-жылы министрлик Кыргыз Республикасынын айыл чарба министрлиги, ал эми 2012-жылы Кыргыз Республикасынын айыл чарба жана суу чарба министрлиги, 2016-жылы Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлиги болуп кайрадан түзүлгөн.

Бул жылдар аралыгында министр болуп Айдаралиев Искендер (2008-2010), Турдукулов Маматшарип (2010), Беков Төрөгул (2010-1012), Тынаев Сапарбек (2011-2012), Жаныбеков Аскарбек (2012), Узакбаев Чынгысбек (2012-2014), Айдаралиев Таалайбек (2014-2015), Бекбоев Турдуназир (2015-2016) иштешкен.

Учурда Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигин Мурашев Нурбек Мурпазылжанович жетектеп жатат.

Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын өнүгүүсүнүн макроэкономикалык абалы

Кыргыз Республикасынын айыл чарбасы өлкөнүн экономикалык ишмердигинин негизги жана артык-чылыктуу сектору болуп эсептелет, анын үлүшүнө ички дүн продуктунун болжол менен 13,2 пайызы туура келет.

Мамлекеттин агрардык саясатынын негизги максаты болуп өлкөнүн азық-түлүк коопсуздуугун жана экспорттук потенциалын камсыздоочу натыйжалуу, атаандашууга жөндөмдүү айыл чарба өндүрүшүн түзүү болуп саналат. Айыл чарба азыктарынын негизги өндүрүүчүлөрү болуп дыйкан (фермердик) чарбалары жана жеке менчик көмөкчү чарбалары эсептелет. Алардын үлүшүнө өндүрүлгөн продукциянын 95,8 пайызы туура келет.

Мамлекеттик чарбалар айыл чарба продукцияларынын бүткүл көлөмүнүн 0,3 пайызын, колективдүү чарбалар 1,6 пайызын түзөт.

Республиканын айыл чарбасы негизинен дан, жашылча жана картошка өстүрүү, техникалык өсүмдүктөр - кант кызылчасы, пахта жана тамекини өстүрүү менен мүнөздөлөт.

Кыргызстандын салкын климаты, тоолуу жайыт жерлери мал чарбасын, айрыкча кой, жылкы жана топоз чарбаларын өнүктүрүү үчүн ынгайлуу. Акыркы жылдарда республикада айыл чарба азыктарынын өндүрүү, малдын жана үй канаттууларынын негизги түрлөрүнүн башынын көбөйүү тенденциясы байкалат (таблица 1).

2013-2016-жылдардагы республика боюнча айыл чарбасынын өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрү

Таблица 1

	2013-жыл	2014-жыл	2015-жыл	2016-жыл	2017-жылдын 9 айы
Айыл чаба продукцияларынын дүн чыгарылышы (алынган жылдардагы баа менен), млн. сом	171695,6	195650,9	196936,3	197100,8	158095,5
Анын ичинен: өсүмдүк өстүрүүчүлүк	86221,7	98165,1	97532,2	98612,2	83990,0
мал чарбачылык	81676,2	93023,8	94710,5	93942,6	70115,4
Мурунку жылга салыштырмалуу пайыз менен (%)	102,7	99,5	106,2	103,0	100,8
Анын ичинен: өсүмдүк өстүрүүчүлүк	104,8	95,4	110,1	103,7	99,8
мал чарбачылык	101,1	103,8	102,5	102,5	102,1

2016-жылда айыл чарбасынын өнүгүүсү

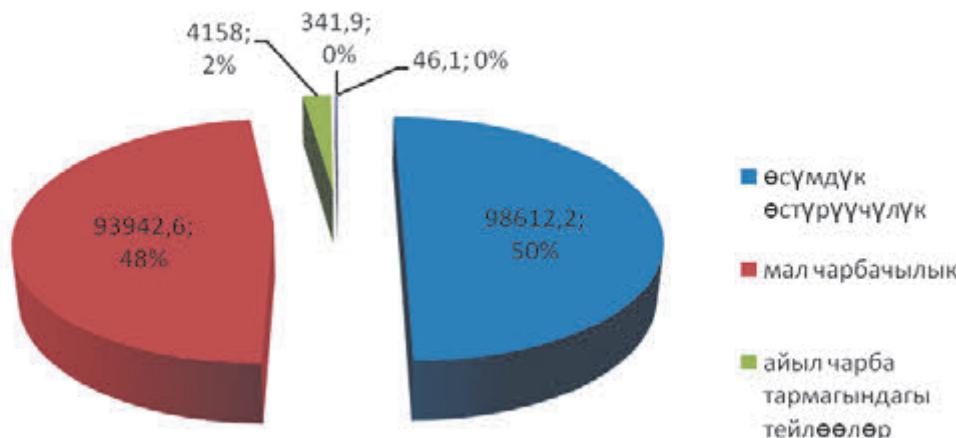
Республика боюнча айыл чарба продукциясынын дүн чыгарылышы 2016-жылдын иш жүзүндөгү баалары менен эсептегендө 197100,8 млн. сом өлчөмүн түзүп, өсүү темпи 2015-жылга салыштырмалуу 103,0 пайыз болду. Анын ичинен талаачылык 98612,2 млн. сом көлөмүндө өндүрүлүп, өсүү темпи 103,7 пайызга, ал эми мал чарбасы 93942,6 млн. сомду түзүп, өсүү темпи 102,5 пайызга жетти.

Өндүрүштүн жалпы көлөмүндө мал чарба продукциясынын үлүшү 48 пайыз, өсүмдүк өстүрүү 50 пайыз, кызмат көрсөтүү 2 пайызды түздү. (диаграмма 1)

Продукциялардын дүң чыгарылышынын өсүү темпи 2016-жылды 2015-жылга салыштырганда 3,0 пайызга өскөн, ал эми 2016-2017-жылдардагы продукциялардын көлөмдөрүнүн орточо жылдык өсүү темпи 2,9 пайызды түзгөн.

(1-диаграмма)

2016-жылдагы айыл чарба продукциясынын дүң чыгарылышынын көлөмү (учурдагы баа менен, млн.сом)

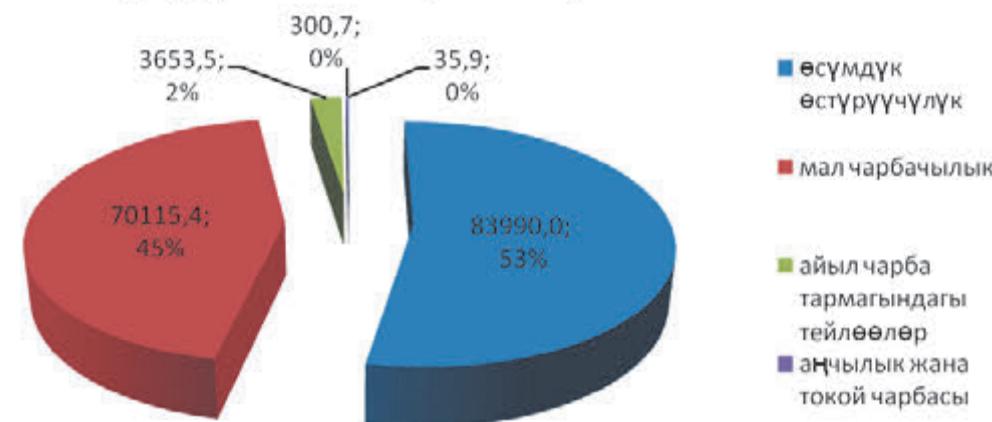

2017-жылдын 9 айында айыл чарбасынын өнүгүүсү

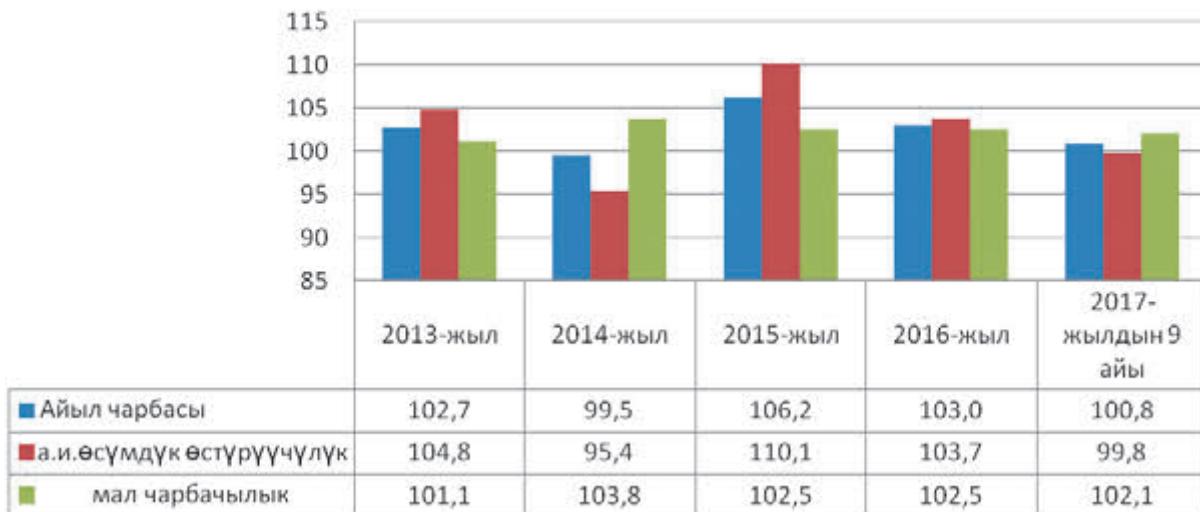
Республика боюнча айыл чарба продукциясынын дүң чыгарылышы 2017-жылдын 9 айында 158095,5 млн. сом өлчөмүн түзүп, өсүү темпи 2016-жылга салыштырмалуу 100,8 пайыз болду. Анын ичинен талаачылык 83990,0 млн. сом көлөмүндө өндүрүлүп, өсүү темпи 99,8 пайыз болду. Ал эми мал чарбасы 70115,4 млн. сомду түзүп, өсүү темпи 102,1 пайызга жетти (2- жана 3-диаграмма).

2-диаграмма

2017-жылдын 9 айында айыл чарба продукциясынын дүң чыгарылышынын көлөмү жана үлүшү (учурдагы баа менен, млн.сом)

Айыл чарба продукцияларынын дүц чыгарылышынын өсүү темпи
(мурункү жылга салыштырмалуу, пайыз менен)

Жеңилдетилген насыялар

1. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 19-январындагы № 12 “Фермерлерге женилдетилген насыя” токтомуун негизинде “Айыл Банк” жана “РСК Банк” ачык акционердик коомдору аркылуу жылдык кайтарымы 8,5-9 пайыздык 4727 чарбага бардыгы 564481,0 мин сом насыя төмөндөгүүдөй шартта берилген:

- а) бюджеттик ссуданын кайтарым мөөнөтүү, насыяны алган күндөн баштап – 1 жыл;
- б) насыяны колдонгондугу үчүн үстөк пайызы – үстөк пайызсыз;
- в) бюджеттик ссуданын максаттуу багыты – өсүмдүк өстүрүүчүлүк.

2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 24-январындагы № 49 “Фермерлерге женилдетилген насыя - 2” токтомуун негизинде “Айыл Банк” жана “РСК Банк” ачык акционердик коомдору аркылуу жылдык кайтарымы 7 пайыздык 700,4 мин сом насыя берилген: анын ичинен өсүмдүк өстүрүүчүлүккө – 350,0 млн. сом, мал чарбасына – 350,4 млн.сом.

Кайтаруу мөөнөтүү: өсүмдүк өстүрүүчүлүк тармагына – 1 жыл, мал чарба тармагына – 2 жыл.

3. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 12-январындагы № 10 «Айыл чарбасын каржылоо» долбоорун ишке ашыруу максатында 5 коммерциялык банктар аркылуу бардыгы - 3120784,0 мин сом көлөмүндө 14599 насыя берилген, анын ичинен тармактар боюнча:

өсүмдүк өстүрүүчүлүккө – 292724,5 мин сом же 9,3 пайыз, мал чарбасына - 2775763,5 мин сом же 88,9 пайыз, айыл чарба продукциясын кайра иштетүүгө – 52296,0 мин сом же 1,7 пайыз, анын ичинен банктар боюнча таратылган насыя:

- “Айыл Банк” ААК бардыгы 1609898,0 мин сом;
- “РСК Банк” ААК бардыгы 811500,0 мин сом;
- “Залкарбанк” ААК бардыгы 99760,0 мин сом;
- “KICB” банк” ЖАК бардыгы 300326,0 мин сом;
- “Кыргызстан” ААК бардыгы 299300,0 мин сом.

4. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 31-январындагы № 61 «Айыл чарбасын каржылоо - 2” долбоорун ишке ашыруу максатында коммерциялык банктар аркылуу бардыгы – 5299997,9 мин сом көлөмүндө 15525 насыя берилген, анын ичинен тармактар боюнча:

өсүмдүк өстүрүүчүлүккө – 404717,5 мин өмөт сом же 7,63 пайыз, мал чарбасына – 4117188,4 мин өмөт сом же 77,68 пайыз, айыл чарба продукциясын кайра иштетүүгө – 778092,0 мин өмөт сом, же 14,68 пайыз, анын ичинен банктар боюнча таратылган насыя:

- “Айыл Банк” ААК бардыгы 2599998,4 мин өмөт сом;
- “РСК Банк” ААК бардыгы 1500000,0 мин өмөт сом;
- “Оптима Банк” ААК бардыгы 449999,81 мин өмөт сом;
- “KICB” банк” ЖАК бардыгы 404999,6 мин өмөт сом;
- “Кыргызстан” ААК бардыгы 170000,0 мин өмөт сом.
- “Бакай Банк” ААК бардыгы 175000,0 мин өмөт сом.

5. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 11-мартындагы № 113 «Айыл чарбасын каржылоо - 3» долбоорун ишке ашыруу максатында коммерциялык банктар аркылуу бардыгы – 3 млрд. 801,25 млн. өмөттүндө 9980 насыя берилген, анын ичинен тармактар боюнча:

өсүмдүк өстүрүүчүлүккө – 356,31 млн. өмөт сом, мал чарбасына – 3052,84 млн. өмөт сом, айыл чарба продукциясын кайра иштетүүгө – 392,1 млн. өмөт сом, анын ичинен банктар боюнча таратылган насыя:

- “Айыл Банк” ААК бардыгы 2395,07 млн. өмөт сом;
- “РСК Банк” ААК бардыгы 700,00 млн өмөт сом;
- “KICB” банк” ЖАК бардыгы 300,00 млн өмөт сом;
- “Кыргызстан” ААК бардыгы 200,00 млн өмөт сом.
- “Росинбанк” ААК бардыгы 129,43 млн өмөт сом.
- “Бакай Банк” ААК бардыгы 76,75 млн өмөт сом.

6. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2016-жылдын 26-январындагы № 25 «Айыл чарбасын каржылоо - 4 ” долбоорун ишке ашыруу максатында коммерциялык банктар аркылуу бардыгы – 4831955,9 мин өмөт сом көлөмүндө 13245 насыя берилген, анын ичинен күрөө коюлуп 4801650,55 мин өмөт сом 12902 чарбакер, күрөөсүз 30305,35 мин өмөт сом 343 чарбакер насыя алган.

анын ичинен тармактар боюнча;

өсүмдүк өстүрүүчүлүккө – 528696,55 мин өмөт сом, мал чарбасына – 3777731,35 мин өмөт сом, айыл чарба продукциясын кайра иштетүүгө – 525528,0 мин өмөт сом, анын ичинен банктар боюнча таратылган насыя:

- “Айыл Банк” ААК бардыгы 1999550,2 мин өмөт сом;
- “РСК Банк” ААК бардыгы 1972000,0 мин өмөт сом;
- “KICB” банк” ЖАК бардыгы 540955,8 мин өмөт сом;
- “Кыргызстан” ААК бардыгы 199450,0 мин өмөт сом.
- “Бакай Банк” ААК бардыгы 120000,0 мин өмөт сом.

7. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 3-февралындагы № 58 «Айыл чарбасын каржылоо - 5 ” долбоорун ишке ашыруу максатында коммерциялык банктар аркылуу 2017-жылдын 5-октябрьна карата бардыгы – 5389872,2 мин өмөт сом көлөмүндө 12491 насыя чарбакерлерге берилген, анын ичинен күрөө коюлуп 5242961,2 мин өмөт сом 12272 чарбакер, күрөөсүз 146911,0 мин өмөт сом 219 чарбакер насыя алган, анын ичинен тармактар боюнча;

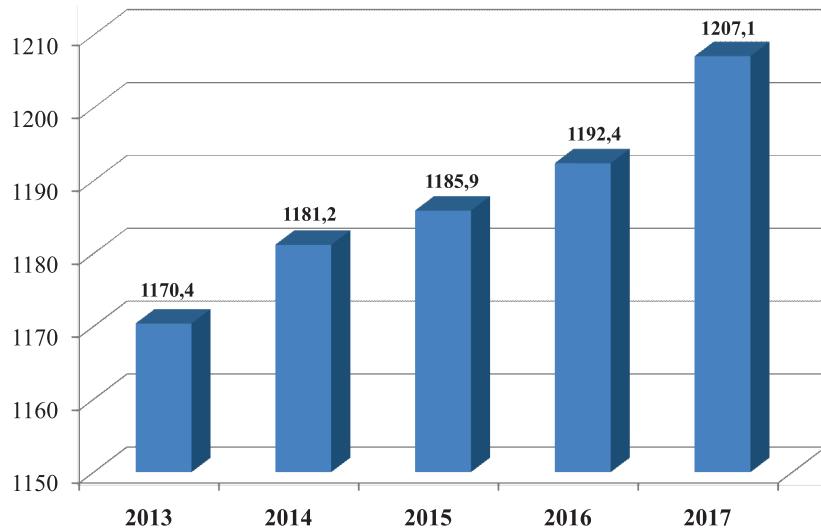
өсүмдүк өстүрүүчүлүккө – 890754,5 мин өмөт сом, мал чарбасына – 3496296,7 мин өмөт сом, айыл чарба продукциясын кайра иштетүүгө – 1002821,0 мин өмөт сом, анын ичинен банктар боюнча таратылган насыя:

- “Айыл Банк” ААК бардыгы 1999550,2 мин өмөт сом;
- “РСК Банк” ААК бардыгы 1972000,0 мин өмөт сом;
- “KICB” банк” ЖАК бардыгы 540955,8 мин өмөт сом;
- “Кыргызстан” ААК бардыгы 199450,0 мин өмөт сом.
- “Бакай Банк” ААК бардыгы 120000,0 мин өмөт сом.
- “Оптима Банк” ААК бардыгы 449999,81 мин өмөт сом.

Өсүмдүк өстүрүүчүлүк

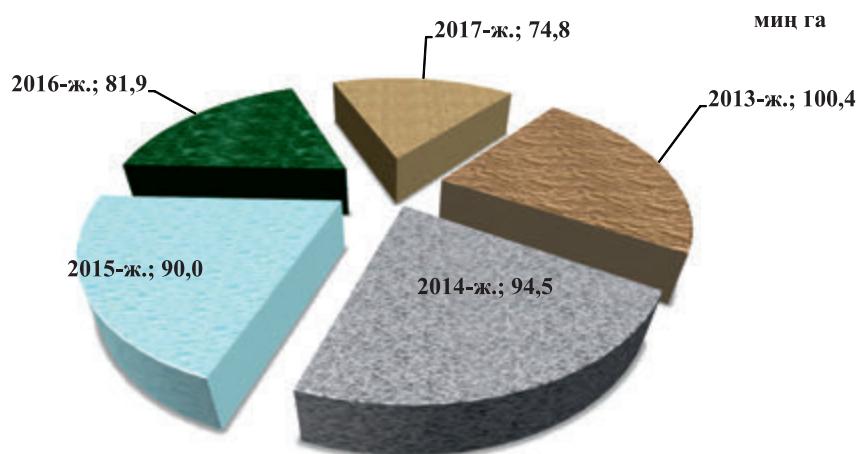
2013-жылы республика боюнча жалпы айдоо аянт 1170,4 мин га болсо, бул көрсөткүч 2017-жылы 36,7 мин га өсүп, 1207,1 мин га аяңтка жетти.

Жалпы айдоо аяныт боюнча 8 жылдык маалымат, мин га

Пайдаланылбай калган жерлер 5 жыл ичине 25,6 мин га аяңтка кыскарды. Алсак, 2013-жылы пайдаланылбай калган жерлердин аяныт 100,4 мин га болсо, 2017-жылы 74,8 мин га түзгөн.

Пайдаланылбай калган жерлердин 5 жылдык анализи

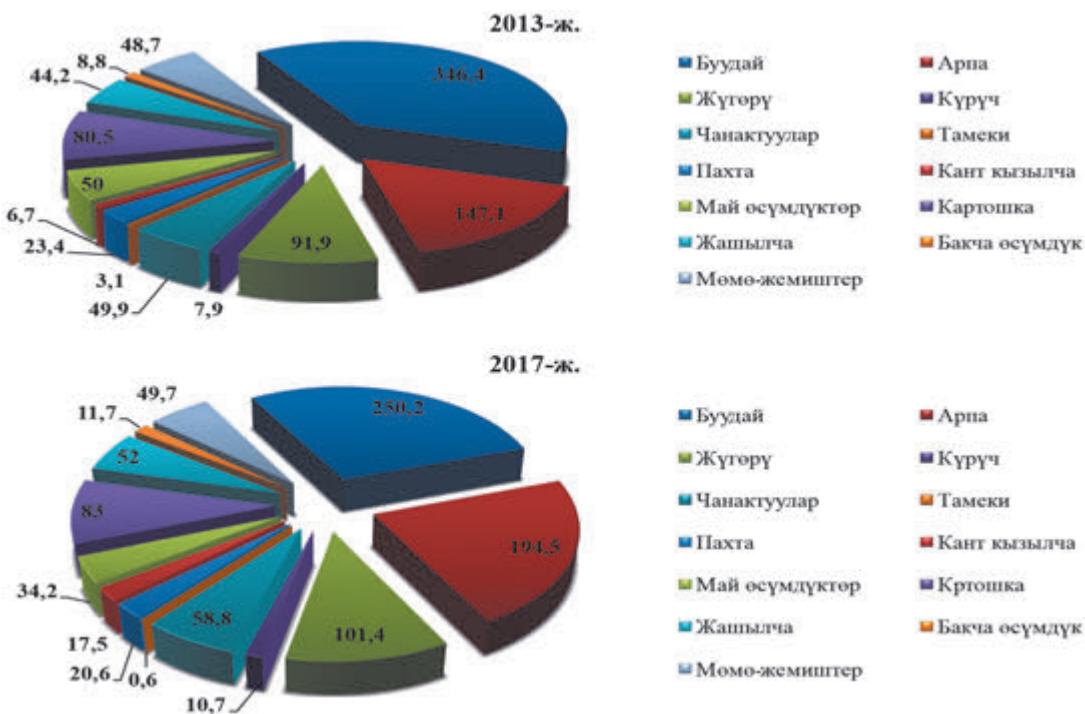

2013-жылдан 2017- жыл аралыгында айыл чарба өсүмдүктөрүнүн себүү аяныт 36,7 мин га аяңтка жогорулаган. Анын ичинен 2013-жылы;

буудай - 346,4 мин га, арпа - 147 мин га, жүгөрү - 91,9 мин га, төө буурчак - 49,9 мин га, май өсүмдүгү - 50,0 мин га, картөшкө - 80,5 мин га, пахта - 23,4 мин га, кант кызылча - 6,7 мин га, тамеки - 3,1 мин га, жашылча - 44,2 мин га, мөмө-жемиш - 48,7 мин га жер аянтын түзгөн.

2017-жылы жогорудагы кәэ бир айыл чарба өсүмдүктөрүнүн аянттары кескин кыскартылган, алсак, буудай - 92,4 мин га, тамеки - 2,5 мин га, пахта - 2,8 мин га, май өсүмдүгү - 15,8 мин га азайып, ал эми арпа - 47,4 мин га, кант кызылча - 10,8 мин га жана чанактуулар - 8,9 мин га жогорулаган.

2017-жылдагы айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түзүмүнүн 2013-жылга карата айырмасы

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн айдоо аянттарынын 5 жылдык анализи (мин га)

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн атальышы	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж. бардык аянт	2017-ж. 9-айына карата жыйналган
Бардык дан эгиндер	644,9	656,8	642,0	624,4	616,9	560,4
Буудай	346,4	339,0	297,3	270,4	250,2	246,5
Арпа	147,1	155,4	173,9	184,6	194,5	186,8
Жүгөрү	91,9	92,0	102,3	101,7	101,4	72,2
Чанактуулар	49,9	61,1	57,3	56,5	58,8	47,6
Күрүч	7,9	8,1	8,6	9,9	10,7	6,1
Тамеки	3,1	2,0	0,6	0,2	0,6	
Пахта	23,4	23,3	14,3	16,6	20,6	
Кант кызылча	6,7	7,3	5,0	11,9	17,5	1,0
Май өсүмдүктөрү	50,0	43,7	42,9	41,3	34,2	31,3

Картошка	80,5	78,9	84,5	82,2	83,0	59,5
Жашылча	44,2	44,9	51,5	51,5	52,0	
Бакча өсүмдүктөр	8,8	9,3	11,3	10,6	11,7	
Мөмө-жемиштер	48,7	49,7	49,2	49,1	49,7	
Көп жылдык чөптөр	300,6	294,2	314,9	343,4	322,7	

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүнүн 5 жылдык анализи (ц/га)

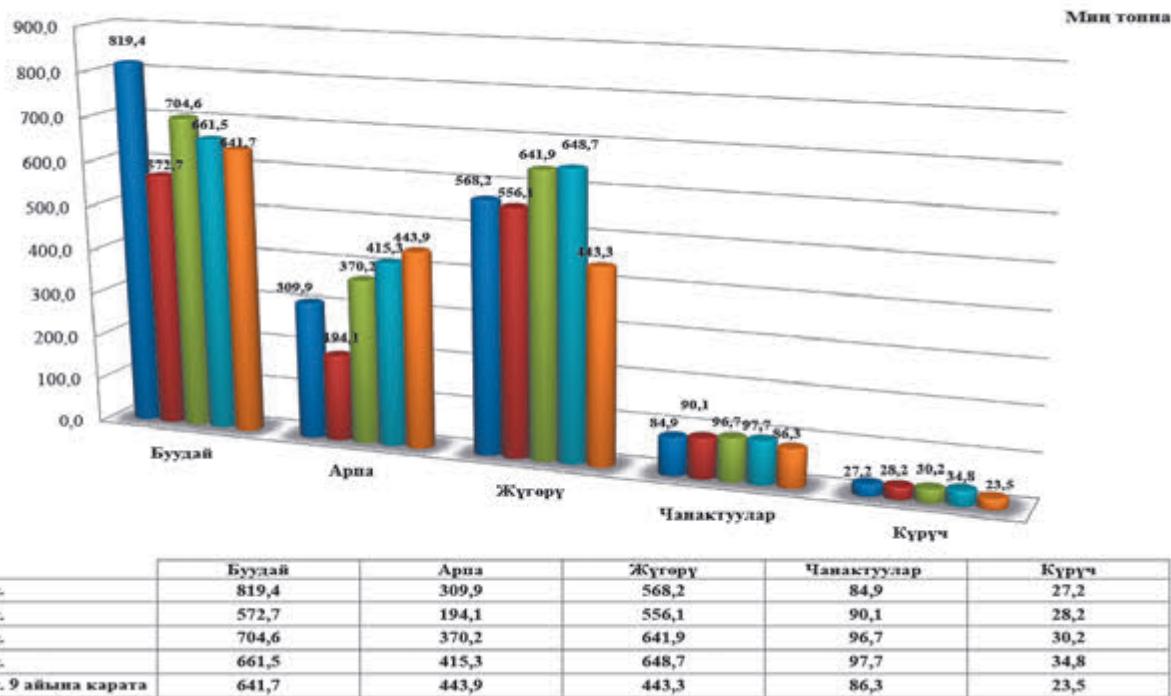
Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн аталышы	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж. 9 айына карата
Бардык дан эгиндер	28,1	22,0	28,8	29,8	29,3
Буудай	23,7	16,9	23,7	24,5	26,0
Арпа	21,1	12,7	21,3	22,5	23,8
Жүгөрү	60,8	59,7	61,6	62,4	61,4
Чанактуулар	16,9	14,7	16,8	17,2	18,1
Күрүч	33,9	34,6	34,7	34,7	38,4
Тамеки	21,0	21,9	23,5	24,5	
Пахта	29,3	29,6	30,9	31,4	
Кант кызылча	293,4	238,7	363	622,4	498,3
Май өсүмдүктөрү	11,1	10,3	11,1	10,5	11,7
Картошка	163,3	165,2	165,1	166,3	163,5
Жашылча	186,8	190,2	192,3	194,4	
Бакча өсүмдүктөр	220,2	213,6	217,6	219,4	
Мөмө-жемиштер	48,0	47,7	42,4	48,7	
Көп жылдык чөптөр	56,1	54,4	57,4	59,5	

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн дүң түшүмүнүн 5 жылдык анализи (мин тонна)

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн аталышы	2013-ж.	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж. 9 айына карата
Бардык дан эгиндер	1813,0	1445,9	1850,1	1860,7	1641,8
Буудай	819,4	572,7	704,6	661,5	641,7
Арпа	309,9	197,1	370,2	415,3	443,9
Жүгөрү	568,2	556,1	641,9	648,7	443,3
Чанактуулар	84,9	90,1	96,7	97,7	86,3
Күрүч	27,2	28,2	30,2	34,8	23,5
Тамеки	6,5	4,4	1,3	0,5	1,4
Пахта	68,6	69,0	44,1	52,1	31,5

Кант кызылча	195,4	173,6	183,2	705,2	48,2
Май өсүмдүктөрү	55,7	45,7	49,1	41,3	36,7
Картошка	1332,0	1320,7	1416,4	1388,4	972,8
Жашылча	881,5	919,7	1052,1	1069,3	873,7
Бакча өсүмдүктөр	195,8	200,2	248,6	237,3	251,7
Мөмө-жемиштер	233,6	237,0	209,2	239,3	177,7
Көп жылдык чөптөр	1688,0	1599,8	1806,0	2043,9	1660,3

Дан өсүмдүктөрүнүн дүң түшүмүнүн 5 жылдык анализи

Техникалык өсүмдүктөр

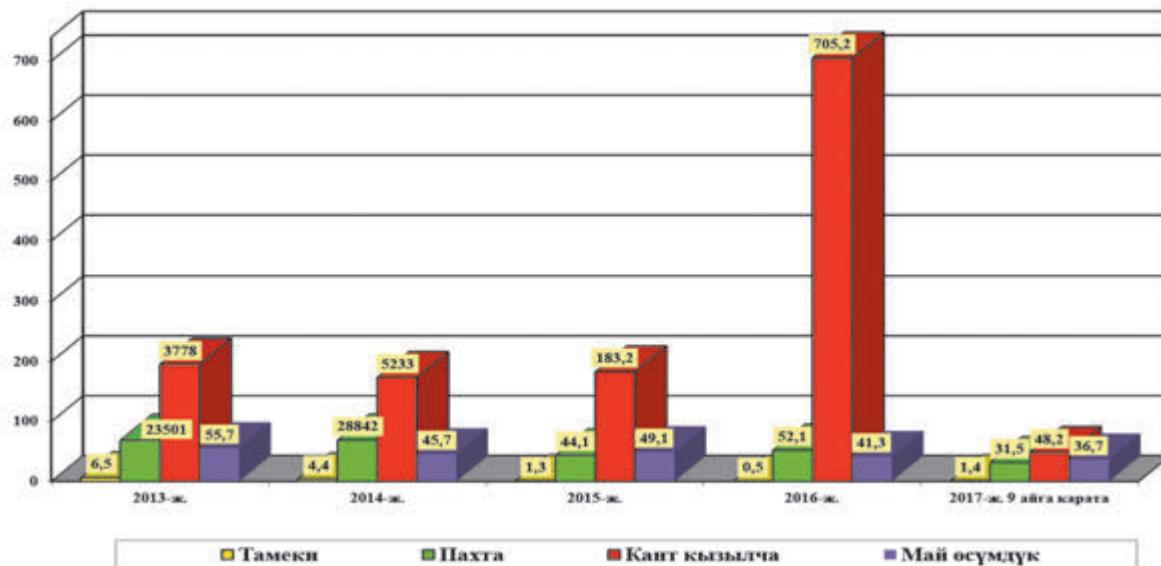
Кант кызылча

2013-2016-жылдар ичинде кант кызылчанын аяны 6,7 мин гектардан 10,7 мин гектарга чейин жогорулаган. Мунун себеби Чүй, Талас облусунун айыл чарба субъектилеринин кант кызылчасына болгон талабы жогорулап жана дыйкандардын өндүргөн сырьеесун “Кайнды-Кант” жана “Кошой” ачык акционердик коомдору уюшкандастықта кабыл алуусу менен шартталат.

Ошондой эле кант кызылчасынын сапаттуу үрөндөрүн Европадан алғып келүүсү анын түшүмдүүлүгүн бир топ жогорулатты. Эгерде 2013-жылы кант кызылчанын түшүмдүүлүгү 293,4 ц/га болсо, 2016-жылы ал 622,4 ц/га түзүп, 329 ц/га көбөйгөн. Ал эми дүң жыйым 2013-жылы 195,4 мин тонна болсо, 2016-жылы бул көрсөткүч 705,2 мин тоннага жеткен.

Техникалык өсүмдүктөрдүн дүң түшүмүнүн 5 жылдык анализи

Мин тонна

Пахта

Негизинен пахта өндүрүү республиканын Жалал-Абад, Ош жана Баткен облустарында жүргүзүлөт. Пахта өндүрүү акыркы 3 жылда бир топ азайган, себеби пахта буласына болгон баа дүйнөлүк рынокто төмөндөп кеткен. 2013-жылы анын аяны 23,4 мин га түзсө, 2015-жылы анын аяны 14,3 мин га төмөндөгөн, бирок дүйнөлүк рынокто пахта буласына болгон баанын жогорулашуу байланыштуу анын аяны 2017-жылы 20,6 мин га чейин жетти. Орточо түшүмдүүлүк 2013-жылы 29,3 ц/га болсо, 2016-жылы 31,45 ц/га чейин көтөрүлгөн. Дүң жыйым 2013-жылга салыштырмалуу бир аз төмөнүрөөк болду, 2013-жылы 68,6 мин тонна, 2016-жылы 52,1 мин тонна, себеби 2013-жылы анын айдоо аяны көп болгон.

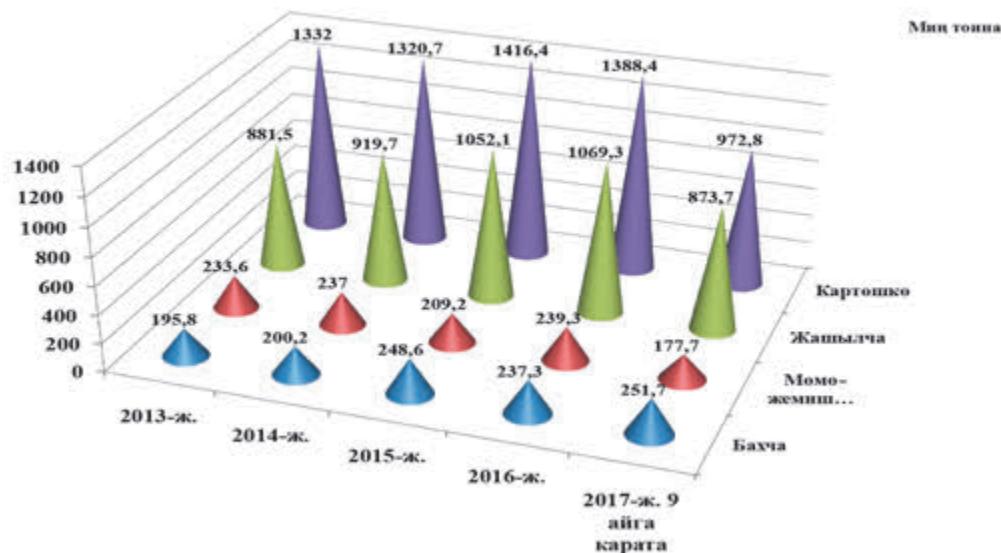
Тамеки

Республикада акыркы жылдары тамеки өстүрүү иштери кыйла согундаган. Эгерде 2013-жылы тамекинин айдоо аяны 3,1 мин га болсо, ал 2016-жылы болгону 192 га түзгөн. Тамеки өсүмдүгү экспорттуу болгонуна байланыштуу анын баасы дүйнөлүк рыноктотуу баага көз каранды. Ошол себептен тамекинин аяны жылдан жылга кыскарууда.

Картөшке

Картөшкөнүн көпчүлүк аяны Ысык-Көл, Нарын жана Талас облустарында жайгашкан. Акыркы жылдары картөшкөнүн себүү аянттары бир топко кеңейтилип (2013-ж. 80,5 мин га, 2017-ж. 83 мин га), анын өндүрүлгөн көлөмү 2013-жылы 1332,0 мин тонна болсо, 2016-жылы 1388,4 мин тоннаны түзгөн. Түшүмдүүлүгү 2013-жылга салыштырмалуу 163,3 ц/гадан 166,3 ц/га өскөн. Картөшкө өсүмдүгү республиканын калкын 100 пайыз камсыз кылат жана бир нече көлөмү экспортко чыгарылуучу өсүмдүк болуп эсептелинет.

Картошко, жашылча жана бакча осүмдүктөрүнүн дүң жыйымынын 5 жылдык анализи

Жашылча-бакча осүмдүгү

Акыркы 5 жыл ичинде жашылча-жемиши өсүмдүктөрүнүн өсүү темпи жогорулоодо. Республика ичинде жана Евразия экономикалык биримдигинде, ошондой эле ички рынокто жашылча-жемишин производцияларына суроо-талаалтын өсүүсүнө байланыштуу алардын өндүрүмдүүлүгү бир топ жогорулоодо. Алсак, жашылча-жемиштердин айдоо аяны өсүүдө, 2013-жылы 44,2 мин га болсо, 2016-жылы 52,0 мин га аянтка жетти.

Түшүмдүүлүк 2013-жылы 186,8 ц/га болсо, 2016-жылы 194,4 ц/г түзгөн. Ошондой эле дүң жыйым 2013-жылы 881,5 мин тоннадан 2016-жылы 1069,3 мин тоннага жогорулаган.

Мөмө-жемиштер

Республика боюнча мөмө-жемиштердин аянынын өсүүсү байкалууда, себеби Кыргыз Республикасынын Евразиялык экономикалык биримдигине мүчө болуп киргендигине байланыштуу ага болгон суроо-талаап өсүүдө. 2013-2016-жылдар аралыгында анын айдоо аяны 48,7 мин гадан 49,1 мин га жетти. Түшүмдүүлүк да 48,0 ц/га 48,7 ц/га жогорулады. Дүң жыйым 233,0 мин тоннадан 239,3 мин тоннага жогору өндүрүлүүдө. Калктын мөмө-жемишке болгон суроо-талаабы өсүүдө, ошондуктан келечекте мөмө-жемиши өндүрүшүн мындан ары ишке ашыруу боюнча суукка чыдамдуу болгон мөмө-жемиши өсүмдүктөрүнүн жаңы сортторун жана гибриддерин себүү аянттарын көңөйтүү талапка ылайык.

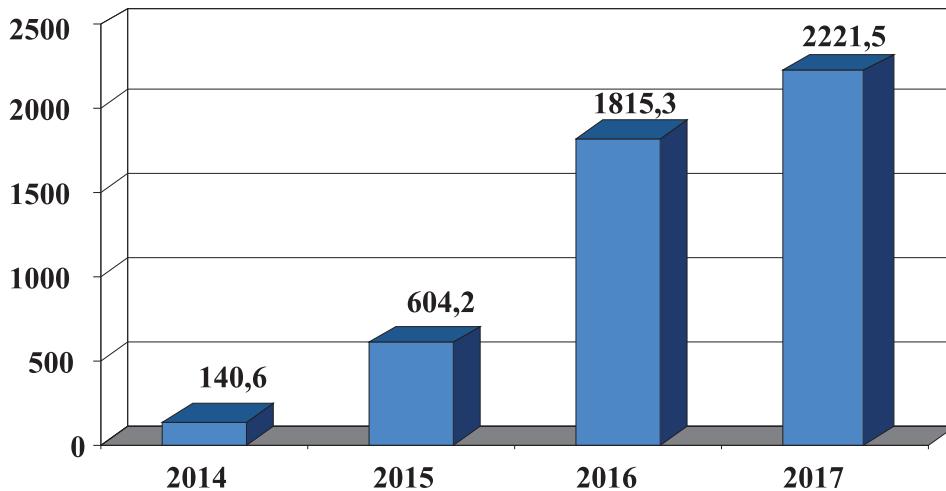
Көп жылдык чөптөр

Республикада малдын башынын көбөйүшүнө байланыштуу көп жылдык чөптөрдүн аяны 2013-2016-жылдар аралыгында 300,6 мин гектардан 343,4 мин га өскөн. Дүң жыйым 1688,0 мин тоннадан 2043,9 мин тоннага жогорулады. Көп жылдык чөптөрдүн көбөйүсү мал жандыктарга гана пайдалуу болбостон, ал жер кыртышын жакшыртууга да пайдасы зор.

Тамчылатып сугаруу системасы

Республика боюнча 2017-жылдын 1-октябрьина карата 904 чарбакер тамчылатып сугаруу системаларын орнотуп, анын аяны 2221,5 га жетти, же 2016-жылдагы көрсөткүчкө (623 даана) салыштырмалуу 281 даанага көбөйгөн жана ээлеген аяны 2016-жылдагы көрсөткүчкө (1815,2 га) салыштырмалуу 406,3 гектар жерге көңейген.

**2014-2017-жж. тамчылатып сугаруу системаларынын республика боюнча өсүү динамикасы,
(га)**

Тамчылатып сугаруу системасы негизинен бак-дарактарга, жашылчаларга, паҳтага, жүгөрүгө, кант қызылчага жана күнөсканаларга коюлууда.

Тамчылатып сугаруу системаларын орнотуу иштери негизинен Баткен облусунда (100,4 га), Жалал-Абад облусунда (115,02 га), Ош облусунда (119,94 га), Ысык-Көл облусунда (284,63 га), Нарын облусунда (6,48 га) жана Чүй облусунда (1495 га) орнотулуп жатат.

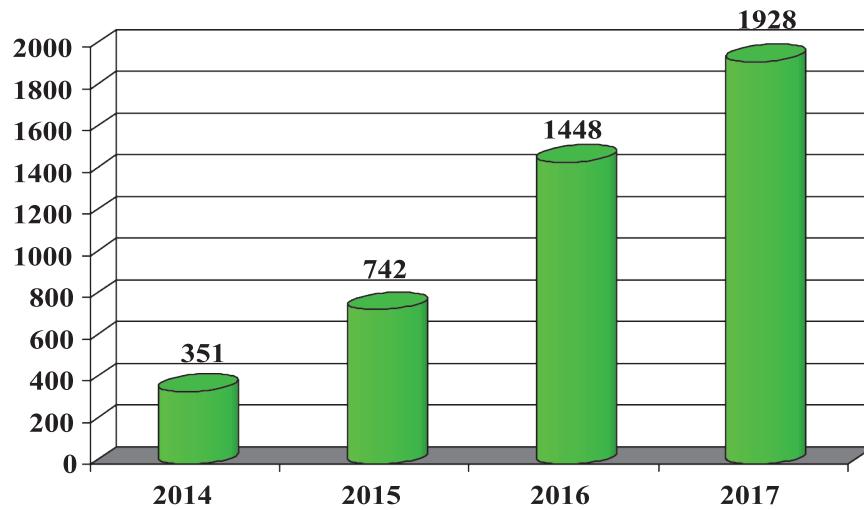

Республика боюнча 2017-жылдын 1-октябрына карата 1928 даана ар түрдүү типтеги күнөсканалар куруулуп ишке киргизилген жана алардын ээлеген аяны 154,9 гектарга жетти, же 2016-жылдагы көрсөткүчкө (1448 даана) салыштырмалуу 480 даанага көбейгөн жана ээлеген аяны 2016-жылдагы көрсөткүчкө (137,1 га) салыштырмалуу 17,8 гектар жерге кеңейген.

Күнөсканаларды куруу иштери негизинен Баткен облусунда (325 даана), Жалал-Абад облусунда (509 даана), Ош облусунда (710 даана), Ысык-Көл облусунда (67 даана), Нарын облусунда (46 даана), Талас облусунда (13 даана) жана Чүй облусунда (258 даана) куруулуп иштеп жатат.

2014-2017-жж. республикада күнө сканаларды куруу боюнча динамикасы, (даана)

Мал чарба сектору

Мал чарбасынын азыктарын өндүрүү. Акыркы жылдары республиканын агрардык тармагында мал чарба азыктарын өндүрүүнүн туруктуу өсүү тенденциясы жана айыл чарба малынын санынын турукташканы байкалат.

2013-2016-жылдар ичинде Кыргыз Республикасында мал чарба азыктарын өндүрүү динамикасы

Азыктар	өлч. бирд.	2013	2014	2015	2016
Тирүү салмактагы эт	минц тонна	355,2	369,0	380,2	388,5
Сүт	минц тонна	1408,2	1445,5	1481,1	1524,6
Жумуртка	млн. даана	422,3	445,8	432,9	469,7
Жүн	тонна	11600	11800	12085	12382

Мал чарба азыктарын өндүрүүнүн өсүшүүнүн негизги факторлорунун бири республикада айыл чарба малдарынын көбөйүшү болуп эсептелет.

2013-2016-жылдар ичинде Кыргыз Республикасында малдын башынын өсүү динамикасы

Малдын түрү	өлч. бирд	2013	2014	2015	2016
Ири мүйүздүү мал, бардыгы	минц баш	1404,2	1458,4	1495,5	1527,7
Анын ичинен уйлар	минц баш	718,5	744,3	757,4	769,9
Кой-эчки	минц баш	5641,2	5829,0	5929,5	6022,5
Жылкылар	минц баш	407,4	433,0	449,6	467,2
Үй канаттуулары	минц баш	5385,7	5420,0	5586,2	5673,6

2013-2016-жылдар ичинде Кыргыз Республикасында малдын азыктуулугу боюнча динамикасы

Көрсөткүчтөр	өлч. бирд.	2013	2014	2015	2016
1 баш уйдан орточо саан	кг	2012	2009	1998,0	1977,7
1 баш койдөн орточо жүн кыркуу	кг	2,5	2,4	2,4	2,4
1 тооктун орточо тукумдуулугу	кг	113	117	113	116

2012-жылдан тартып малдын жана үй канаттууларынын азыктуулугу ушул убакка чейин азайып келгени көрүнүүдө.

Асыл тукум малынын азыктуулук деңгээлинин төмөндөшүүнүн эң негизги себеби - селекциялык

асылдандыруу иштеринин төмөндүгү алып келди. Бардык жерде малдарды жасалма жол менен уруктандыруу ыкмасына өтүү мезгилдин талабы, бул учун “Элита” республикалык асыл-тукум станциясында жогорку баалуу асыл-тукум букалардын санын көбөйтүү зарыл.

Кой жана эчки чарбасы. Майда товардык өндүрүш, тармактын начар материалдык-техникалык жана тоот базасы, асылдандыруу иштеринин жоктугу кой, эчкилердин баалуу генетикалык ресурстарын жоготууга алып келип, натыйжада алардын азықтуулугу да төмөндөдү. 2016-жылы койдөн орточо жүн кыркуу 2,4 кг, түздү, ал эми 1990-жылы жүн кыркуу 3,3 кг, тыбыт кыркуу 350 жана 300 гр. түзгөн.

Республикада жергилитүү жаратылыш-климатикалык шарттарга жакшы ыңгайланышкан өздүк селекциядагы кой жана эчки малынын породалары чыгарылган жана багылыш жатат: алар, кыргыз уян жундуу, тянь-шань жарым уян жундуу, алай жарым кылчык жундуу койлор; кыргыз жундуу жана кыргыз тыбыт эчкилери.

Ири мүйүздүү мал чарбасы мал чарбасынын бирден бир алдыңкы тармактары болуп эсептелет, анткени анын үлүшүнө мал чарбасынан өндүрүлгөн дүң азыктардын 60 пайызы туура келет. Ири мүйүздүү малды багууга жаратылыш-климаттык жана социалдык-экономикалык шарттар ыңгайлуу, бул менчигинин түрүнө карабастан жаңырынок мамилелерде анын өнүгүүсүнө шарт түзөт.

Республикада ири мүйүздүү малдын алатоо, голштинофриз жана аулиэатин породаларынын, ошондой эле, эт багытындагы кыргыз породалары өстүрүлүп жатат жана аталган породалардын генетикалык ресурстарын сактоо жана өркүндөтүү үчүн селекциялык-асылдандыруу иштерин уюштуруу жана жургүзүү максатка ылайык.

Топоз чарбасы мал чарбасынын эң рентабелдүү тармактарынын бири болуп саналат жана аларды багуу чоң каражаттарды талап кылбайт. Топоздун азыктары тамак-ашты, косметикалык, тери глантереялык буюмдарды даярдоодо жана бут кийим өнөр жайында пайдаланылат. Топоз чарбасы эт өндүрүшүн көбөйтүүде маанилүү ролду ойнойт.

Азыркы учурда республикадагы топоздордун саны 38,4 мин башты түзөт. Санынын көбейүүсү менен породалык сапат төмөндөп баратат, анткени инбридинг-тектеш кан алмашуучулук жүрүп, натыйжада азықтуулугу төмөндөп кетти.

Келечекте топоз чарбасын өнүктүрүү артыкчылыктуу багытка ээ болууга тийиш. Топоздордун жалпы санын 150,0 мин башка жеткирүүгө болот. Топоздун арзан экологиялык этин алуу үчүн булардын бардыгы фермер чарбаларында жана кооперативдерде топтолуп, бийик тоолуу жайыттарда багылууга тийиш. Топоз чарбасын: Нарын областынын алыскы - Арпа, Ак-Сай, Орто-Сырт, Кара-Кужур; Ысык-Көл областынын - Сары-Жаз, Челек; Ош областынын - Алай; Чүй областынын – Чоң Кемин, Талас областынын - Суусамыр жана Жалал-Абад областынын - Чаткал жайлоолорунда регионалдык өнүктүрүү керек.

Жылкы чарбасы. Азыркы учурда жылкы чарбасы чарбалык пайдалануунун көп тараптуу мүнөзүнө ээ. Тармактагы жылкылардын саны жана өндүрүлгөн азыктын наркы боюнча алдыңкы багыт ишке пайдаланылуучу жылкы чарбасы болуп эсептелет. Жылкы мамлекеттик, коллективдик, фермердик, дыйкан чарбаларында, ошондой эле калктын өздүк чарбасында, транспорт жана айыл чарба иштеринде ар кандай оор жумушту аткаруучу тириүү күч болуп берет.

Мааниси боюнча экинчи орунда азык-түлүк жылкы чарбасы болуп эсептелет, ал эт, сүт багытында жана спорт ышкыбоздук жылкы чарбасы болуп бөлүнөт.

Сүт багытындагы жылкы чарбасы бөэ сүтүн алууга жана андан жогорку баалуу, диеталык жана дарылоочу азыкты – кымызды өндүрүүгө пайдаланылат.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасында жылкылардын алты породасы багылат: жаңы кыргыз, жергилитүү жакшыртылган, дон, таза кандуу мингич, орел жоргосу, орус жоргосу. Бул породалардан тышкary 1 пайыз тегерегинде жогоруда аталган жана башка породалардын аралашмалары бар.

Канаттуулар чарбасы. Тоок өстүрүү адамдар учун жогорку сапаттуу биологиялык тамак-аш азыктарынын бири болуп саналат. Дээрлик бардык өнүккөн өлкөлөрдө, канаттуулар чарбасы динамикалык, технологиялык, мол түшүмдүү жана жогорку кирешелүүлүгү менен мүнөздөлөт.

Азыркы учурда, 5000 киши канаттуу чарбаларда эмгектенет, анын ичинде 6 чоң тоок чарбалар, аларга асыл тукум тоок "Три-Т" заводу (Кант шаары), ААК "Ак-Күү" (Сокулук шаары), "АгроНейчурал" (Бишкек шаары), "Оазис Агро" (Ош шаары) жоопкерчилиги чектелген коомдору, "Брид" канаттуулар чарбасы, ошондой эле 3000ге жакын фермердик чарбалар (өлкө боюнча) кирет.

Асыл тукум мал чарбачылыгы. 1990-жылы – 32,7 пайыз – ири мүйүздүү мал, 42,5 пайыз - кой эчки, 37,2 пайыз - жылкы, 49,6 пайыз - чочко жана 39,9 пайыз - үй канаттуулары мамлекеттин менчигинде болгон.

Ал эми 2010-жылы мамлекеттик менчикте ири мүйүздүү мал – 0,2 пайыз, кой эчки – 3,5 пайыз, жылкы – 0,1 пайыз, үй канаттуулары – 0,5 пайыз калган.

Кыргыз Республикасында асыл тукум малдардын башынын санынын динамикасы (мин баш)

Малдын түрү	1990-ж.			2016-ж.		
	Малдын саны	Анын ичинен асыл тукуму	Асыл тукум-дук салыштырмалуу салмак %	Малдын саны	Анын ичинен асыл тукуму	Асыл тукумдук салыштырмалуу салмак %
Ири мүйүздүү мал	1205,2	55,0	4,6	1527,7	10,38	0,6
Кой	9972,5	550,5	5,5	5165,6	49,81	0,9
Эчки	900,0	47,1	5,2	850,0	2,89	0,3
Жылкы	312,6	30,0	9,6	467,2	3,357	0,7
Топоз	52,1	3,0	3,8	38,4	3,09	7,8
Чочко	220,0	27,8	8,0	51,0	6,04	11,7
Үй канаттуулар	13914,0	572,3	4,1	5673,6	130,01	2,3

Бүгүнкү күндө асыл тукум чарбаларда ири мүйүздүү мал 10383 баш, жылкы 3357 баш, топоз 3090 баш, кой 49814 баш, эчки 2897 баш, чочко 6046 баш, үй канаттуулары 130013 башты түзөт. Ири мүйүздүү малдын башынын көбөйүшүнө карабай 2016-жылда 1527,7 мин баш, анын ичинен 769,9 мин баш тубар уй, бардык баштын ичинен асыл тукум малдын салыштырмалуу салмагы 0,6 пайыз сүт бағытындагы уйларга тез таасирин тийгизген.

Асыл тукум жылкылардын 1990-жылы салыштырмалуу салмагы 30 пайыз болсо, азыркы учурда бул көрсөткүч 0,7 пайызга жогорулаган эмес.

1990-жылдан 2016-жылдар аралыгында уян жүндүү кой катастрофалык абалга азайды. 1990-жылы 9972,5 мин койдун 9300,0 мин башы уян жүндүү кой болуп эсептелген. Ушул жылдар аралыгында уян жүндүү кой 5505,0 мин баштан 14,5 мин башка кыскарган.

Акыркы он жылда республикада эчкинин башы көбөйүп 850,0 мин баш болду. Бирок тукумдуу (кыргыз пух, кыргыз жүн, сүт тибиндеги) эчкилер жалпы баштын 20-30 пайызынан аштай келет.

1990-жылдарда жалпы чочконун саны 220,0 мин башка жетип, чоң комплекстерде 10,0 мин башка чейин кармалган.

Азыркы мезгилде республика боюнча 2 асыл тукум чочко фермасында 6046 мин баш чочко бар.

1990-жылы республикада канаттуулар өнөр жай ишканалары, 400 млн ашуун жумуртка жана 20 мин тонна эт өндүрүп турган.

Азыркы учурда үй канаттуулары 5,67 млн. башты түзөт жана 46,9 млн. жумуртка өндүрүлүп, орточо жумуртка өндүрүү 116,0 даана. 1990-жылдарга салыштырмалуу үй канаттуулары 8,2 млн. башка азайды.

2016-жылы жүргүзүлгөн аттестациялоодо жана кайра аттестациялоодо асыл тукум статусун 140 субъект алды. Анын ичинен 7 мамлекеттик асыл тукум заводдор, 16 фермердик асыл тукум завод жана 117 фермердик асыл тукум ферма.

Жалпы асыл тукум субъекттердин 36 субъекти ири мүйүздүү мал, 62 кой, 5 эчки, 18 жылкы, 10 топоз, 2 чочко жана 1 субъекти үй канаттууларын естүрөт.

2016-жылы асыл тукум чарбалар тарабынан товардык чарбаларга 524 ири мүйүздүү мал, 242 топоз, 9236 кой, 307 эчки жана 10739 чочко сатылды.

Бирок, асыл тукум субъекттер товардык чарбалардын жогорку сапаттагы малдарга болгон керектөөсүн канааттандырыбай келет.

Аттестациядан өткөн асыл тукум субъекттерде орточо 1 саан уйдан алынган сүт 3196 кг, орточо жүн өндүрүү 4,3 кг, орточо 1 тооктон алынган жумуртка 210 даананы түздү.

2016-жылдагы асыл тукум малдардын азықтуулугу

Көрсөткүчтөрү	мин баш.	Өлчөө бирдиги	азықтуулугу
1 баш уйдан орточо саан	10,8	кг	3196
1 баш койдон орточо жүн кыркуу	49,8	кг	4,3
1 баш эчкиден жүн кыркуу	1197	кг	1,0
1 баштан эчкинин тыбытын алуу	1700	кг	0,4
1 тооктон орточо жумуртка алуу	130,0	даана	210

Айыл чарба малдарын жасалма жол менен уруктандыруу боюнча “Элита” республикалык асыл тукум борбору

“Элита” республикалык асыл тукум борборунун максаты асыл тукум малдардын генетикалык ресурстарын сактоо менен дыйкан-фермерлерди жогорку сапаттагы урук материалдар менен камсыздоо жана айыл чарба жаныбарларынын тукумдук курамын жакшыртуу болуп саналат.

Түркия Өкмөтүнүн кредитинин негизинде 480 мин АКШ доллары бөлүнүп, 300 комплект шаймандар сатылып алынып, айыл чарба малдарын уруктандыруу үчүн техник уруктандыруучуларга таркатылып берилди.

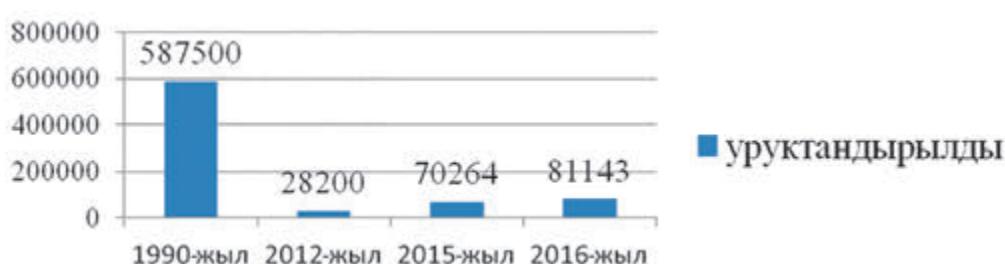
2016-жылдын аягында 81143 баш ири мүйүздүү мал, 21053 баш кыргыз уяң жүндүү койдун тукумдары уруктандырылган.

Айыл чарба малдарын жасалма жол менен уруктандыруунун саны

ЮСАИД тарабынан “Элита” республикалык асыл тукум станциясына гранттык негизде американськ селекциянын жогорку сапаттагы сүт жана эт багытындагы (швиц, абердин-ангус, симментал) өндүргүч букалары, урук жана суюк азот ташыган атайын авто машиналары, лабораториялык жабдуулары, уруктарды тоңдуруучу шаймандар жана уруктарды паеттөөчү жабдыктар сатылып берилди. 1990-жылдары республика боюнча 500 мин баш уй, кунаажындар уруктандырылса, 2016-жылы 81143 мин баш уруктандырылды, бул уруктандырууга даяр малдардын 10 пайызын түзгөн.

Жасалма жол менен уруктандыруунун иштери

Аарычылык. Азыркы учурда, Кыргызстандагы аары үй-булолөрдүн продуктуулугу чоң аары чарбаларында балдын 45-50 кг түзсө, кичи аары чөлөктөр 25-30 кг түзөт. Жогорку сапаттуу тоо балы жалпы түшүмдүн дээрлик 75 пайызын, ал эми калган ар кандай жөнөкөй тегиздиктерде өсүмдүктөрдөн топтолгон бал 25 пайызын түзөт (беде, акация, таттуу беде ж.б.).

Өлкө ичинде өндүрүлгөн бал базарларда, дүкөндөрдө жана супермаркеттерде сатылууда.

Кыргызстанда ири бал экспорттоочулар болуп, “Ысык-Көл балчылардын Коому”, “Кыргыз балчылардын бирикмеси”, “АманГринфуд”, “Медовая Артель”, “Дары Тянь-Шаня”, “Доктор Мед” компаниялары.

1980-2016-жылдарга карата аары үй-булолөрдүн саны (мин аары/ү)

Жылдар	2005	2014	2015	2016
Республика боюнча	121,0	93,9	103,6	108,6

1980-2016-жылдары бал өндүрүү таблицида көрсөтүлгөн (тонна)

Жылдар	2005	2014	2015	2016
Республика боюнча	1760	1609	1744	1957

Акыркы жылдары, бал экспортунун багыттары өзгөртүлгөн. Алгачкы негизги бал сатып алуучулар Орусия жана Казакстан Республикалары болгон, 2015-2016 жылдары негизги импорттоочулар Кытай Эл Республикасы, Бириккен Араб Эмираттары, Сауд Аравиясы болгон.

Нарын облусунун Атбашы, Жумгал, Кочкор райондору, Талас облусунун Талас, Бакай-Ата районунда бал чөлөктөриң жайгаштыруунун мүмкүнчүлүктөрүн тапса болот.

Балык чарбасы

Товардык балыкты өндүрүү

Товардык балыгын өндүрүүдө (тоннада)	Жылды			
	2014	2015	2016	2017
Бардыгы:	805,3	1100,2	2020	1222,0

Кайра өндүрүү

Жайыт, мал жана балык чарба департаменти тарабынан лудога май канатынын жана баалуу лосось балыктарынын чабактарын Республиканын балык чарба көлмөлөрүнө коё берүү иш-чаралары.

№ к/н	Балыктандырылган көлмөлөр	Коё берилген чабактардын саны (млн.даана)			
		2014	2015	2016	2017
		Лудога май канаты Ысык-Көл форели	Лудога май канаты Ысык-Көл форели, Карп балыгы	Лудога май канаты Ысык-Көл форели	Лудога май канаты Ысык-Көл форели Ак/Амур
	Ысык-Көл көлү	2,465	4,206	3,162	3,605
	Сон-Көл көлү	2,150	3,100	2,050	-
	Орто-Токой суу сактагычы	1,700	-	0,550	-
	Токтогул суу сактагычы	0,500	-	-	-
	Киров суу сактагычы	-	0,200	-	-
	Папан суу сактагычы	-	0,300	-	-
	Ала-Арча суу сактагычы	-	-	-	0,84
	Өзгөн балык чарбасы	-	-	-	0,891
	Найман суу сактагычы	-	-	-	1.0
	Жалпы:	6,815	7,806	5,762	8,280

Балык запастарын коргоо

Балык запастарын коргоо мыйзамдарынын сакталышын камсыз кылуу үчүн, тартип бузгандар жана браконьерлер менен күрөштүү максатында Жайыт, мал жана балык чарба департаментинин кызматкерлери тарабынан тиешелүү иш-чаралар аткарылды.

Откөрүлгөн рейддердин саны	Мыйзам бузуу боюн- ча түзүлгөн актылар	Укук коргоо органдарына өткөрүлгөн иш- тердин саны	Кармалган шаймандар (даана)	Коюлган доолор (сом)	Республика- лык бюджет- ке түшкөнү (сом)
2014-жылы					
121	46	15	2542	892840	-
2015-жылы					
888	30	8	1145	1.826.869	31179
2016-жылы					
124	44	5	470/42560	213000	70623
2017-жылы					
14	12	4	197	75960	75960

Балык чарба ресурстарына мониторинг жүргүзүү

Иш-чара	Жылды жана саны (дана)			
	2014	2015	2016	2017
Балык чарба көлдөрүнүн паспорттору иш- телип чыкты (көлдөр, атайын жасалган көлмөлөр жана бассейндер)	32	109	46	7
Балык чарба көлдөрүн колдонуу үчүн Балык өстүрүү - биологиялык негиздеме иштелип чыкты	16	5	37	5

Жайыт пайдалануу. Кыргызстандын аймагында 93 пайыздан ашыгын тоо кыркалары ээлеп турат, ошондой эле алар 9 млн. 30 мин га аянттагы табигый жайыттар менен капиталган жана табигый жайыттар айыл чарба жерлеринин жалпы аянынын 85 пайызын ээлейт. Жалпысынан алганда, бул бай жайыттарда 3,5 минден ашык ботаникалык түрлөр өсөт жана анын ичинде 300дөн ашууну дары чөптөр. Ошондуктан Кыргызстандын бай өсүмдүктөрүнүн катмары мал чарбасынын өнүгүүсү үчүн тоюттун арзан булагы жана негизги ресурсу болуп эсептелет.

Жайыттарды эффективдүү башкаруу жана пайдалануу өлкөнүн экологиялык жана экономикалык жактан өнүгүп, өсүшүнүн бирден-бир бөлүгү.

2009-жылы Кыргыз Республикасында “Жайыттар жөнүндө” Мыйзамынын кабыл алынышы менен жайыт жерлери багытын жөнгө салуу боюнча республикада реформа жүргүзүлүп келе жатат. Бириңчи кезекте жайыт ресурстарын башкаруунун жана пайдалануунун укуктук негиздери жакшыртууда жана заман талабына ыңгайлаштырылууда. Жайыттарды башкаруу жана пайдалануу реформасы экологиялык гана маселелерди чечпестен, социалдык маселелерди, тактап айтканда жергиликтүү айыл жерлеринин жакырчылыгын жооу маселелерин дагы чечүүдө.

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын жайыттарын туруктуу башкаруу, пайдалануу жана жакшыртуу максатында узак мөөнөттүү улуттук стратегиясы иштелип жатат. Ошондой эле, Кыргыз Республикасынын менчигинде турган жайыттардын абалын жакшыртуу, жайыттардын деградацияга учуроосун төмөндөтүү максатында иш-чаралар көрүлүп келүүдө (№1,2,3 сүрөттөр).

Бүгүнкү күндө республиканын ар бир региондорунда жайыттарды натыйжалуу башкаруу жана пайдалануу, ошондой эле мал чарбасын өнүктүрүүгө багытталган долбоорлор ишке ашырылып жатат, алар: “Жайыттарды жана мал чарбасын башкарууну жакшыртуу” долбоору:

- Бүткүл дүйнөлүк банктын бул долбоору Чүй жана Талас облустарынын 140 ЖПБ жана 420 жеке ветеринарларга жардам берет.
- Долбоордун максаты: Жайыт пайдалануучулар бирикмелеринин аткаруучу органдары Жайыт комитеттери менен жеке ветеринарлардын сапаттуу кызмат көрсөтүүлөрүнүн натыйжасында жайыттарды жана мал чарбасын жааматтык башкарууну жакшыртуу.

Долбоорду ишке ашыруу мөөнөтү: 2015-2019-жылдар.

“Мал чарбасын жана рынокту өнүктүрүү-1” долбоору:

- Долбоордун максаты: айыл тургундарына мал чарбачылыгын жакшыртуу жана өндүрүлгөн продукцияны сатып өткөрүү рыногун өнүктүрүүгө көмөк көргөзүү.

Географиялык камтылышы: Нарын, Ысык-Көл облустары жана Жалал-Абад облусунун Тогуз-Торо району.

Долбоорду ишке ашыруу мөөнөтү: 2013-2018-жылдар.

“Мал чарбасын жана рынокту өнүктүрүү-2” долбоору:

- Долбоордун максаты: жакырчылыкты азайтуу жана жайыт жааматтарында экономикалык өсүштүү жогорулатуу.

Географиялык камтылышы: Ош, Жалал-Абад жана Баткен облустары.

Долбоорду ишке ашыруу мөөнөтү: 2014-2018-жылдар.

Кыргызстанда жайыт башкарууда жана пайдаланууда чоң роль ойногон институт – бул жайыт пайдалануучулар бирикмелери/жайыт комитеттер (ЖПБ/ЖК), жалпы 454 ЖПБ/ЖК түзүлүп, алардын ичинен бүгүнкү күндө 449 ЖПБ/ЖК өз ишин туруктуу аткарып жатышат. Кыргыз Республикасынын “Жайыттар жөнүндө” Мыйзамына ылайык, жайыт пайдалануу үчүн акы төлөөнү жыйноо жайыт комитети тарабынан жүргүзүлөт (№1 диаграмма), жайыт жерлерин пайдалануу үчүн акы төлөөнүн жайыт комитетинин үлүшүн түзүүчү бөлүгү жайыттарды жана жайыт инфраструктурасын кармоого, жакшыртууга жана өнүктүрүүгө багытталат (№2,3,4 диаграммалар сүрөттөрү менен).

№1

Жайыт инфраструктурасын жакшыртууда жүргүзүлгөн иштердин көрсөткүчтөрү (2010-2016-жж)

№2

№3

№4

Кыргызстандын көпчүлүк региондорунда калк мал чарбасы менен алектенет, себеби бул тармак ки-реше табуунун негизги булагы болуп саналат. Багылып жаткан мал тоюттун көпчүлүк бөлүгүн жайыттан алгандыктан, жайыттарыбыздын абалына көз салып, кийинки муундарга чейин жайытты жок кылыш албай аяр мамиле кылуубуз керек.

Тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайы

Тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жай тармагы, башка өнөржайлары сыйктуу эле жумуш орунда-рын түзүүдө, социалдык маселелерди чечүүдө өтө маанилүү тармак.

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин 2016-жылдын 1-январына карата маалыматына ылайык тамак-аш жана кайра иштетүү тармагында 6311 ар кандай ишканалар иш алыш барууда, алардын ичинен 336 юридикалык жана 5975 жеке жактар катталган.

Алардын ичинен региондор боюнча юридикалык жактар: Баткен облусу боюнча – 14, Жалал-Абад – 25, Ысык-Көл – 30, Нарын – 8, Ош – 18, Талас – 7, Чүй – 90, Бишкек шаары боюнча – 119 жана Ош шаары боюнча – 25.

Кайра иштетүү ишканалардын тармактык бөлүнүшү:

- эт жана эт азыктарын иштеп чыгаруу – 18, мөмө-жемиштерди кайра иштетүү жана консервалоо – 30, өсүмдүк майларын иштеп чыгаруу – 3, сүт азыктарын иштеп чыгаруу боюнча - 45, ун-акшак азыктары – 36, нан бышыруу – 55, кургак нан жана печенье – 11, кант – 3, кант кошулган шоколад, кондитердик азыктар – 8, макарон – 5, чай – 2, тазалаган алкогодук ичимдиктер жана этил спирти – 16, вино-шарап – 17, сыра – 14, минералдык суулар жана алкогольсуз ичимдиктер – 45, тамеки - 3.
- 2017-жылдын январь-сентябрь айларында айыл чарба продукциясын кайра иштетүү өнөр жай ишка-

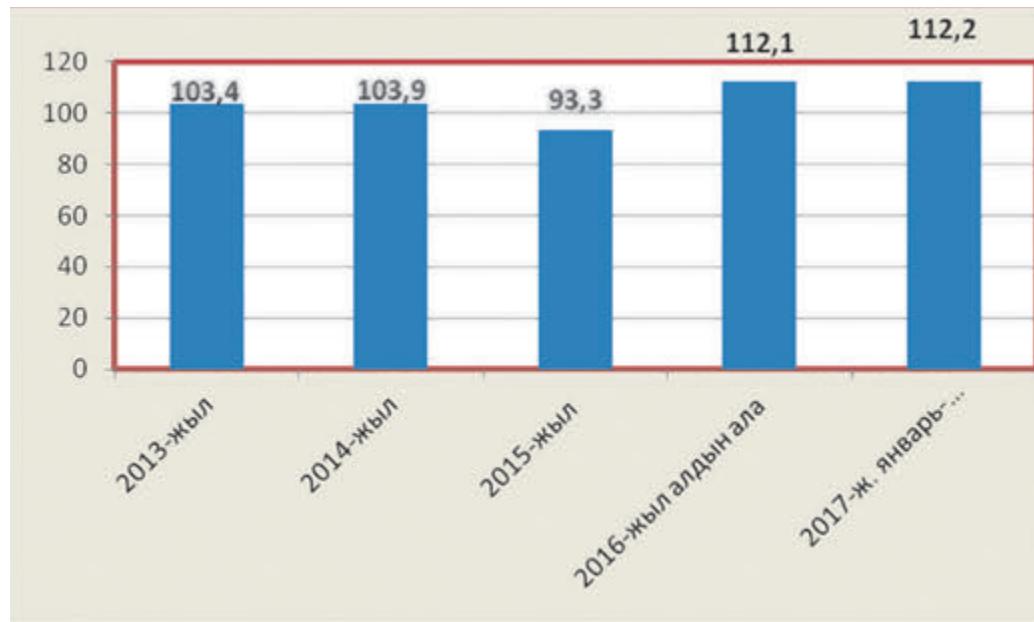
налары өндүргөн продукция учурдагы баа менен 20686,0 млн. сомду, физикалык көлөмдүн индекси 112,1 пайызды түзгөн, анын ичинен тамак-аш азыктары (ага кирген суусундук) жана тамеки азыктары 20543,2 млн. сомду, физикалык көлөмдүн индекси 112,2 пайызды түзгөн.

Кайра иштетүү өнөр жай ишканалары өндүргөн айыл чарба азыктарынын өсүү динамикасы

	2013	2014	2015	2016	январь-сентябрь	
					2017	2016
Тамак-аш азыктар (суусундуктарды кошкондо) жана тамеки азыктарын өндүрүү, млн сом	22332,9	24835,2	23129,3	24498,1	20543,2	16904,5
Физикалык көлөмдүн индекси, %	103,4	103,9	93,3	112,1	112,2	109,3

2016-жылы тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайы тармагынын продукциясы республиканын жалпы иштетүү өнөр жай өндүрүшүнүн 12,4 пайызын жана 2017-жылдын январь-сентябрь айларында 16,8 пайызын түзгөн.

Тамак-аш азыктарын, суусундуктарды кошкондо жана тамеки өндүрүшүнүн физикалык көлөмүнүн индексинин өсүү динамикасы, %.

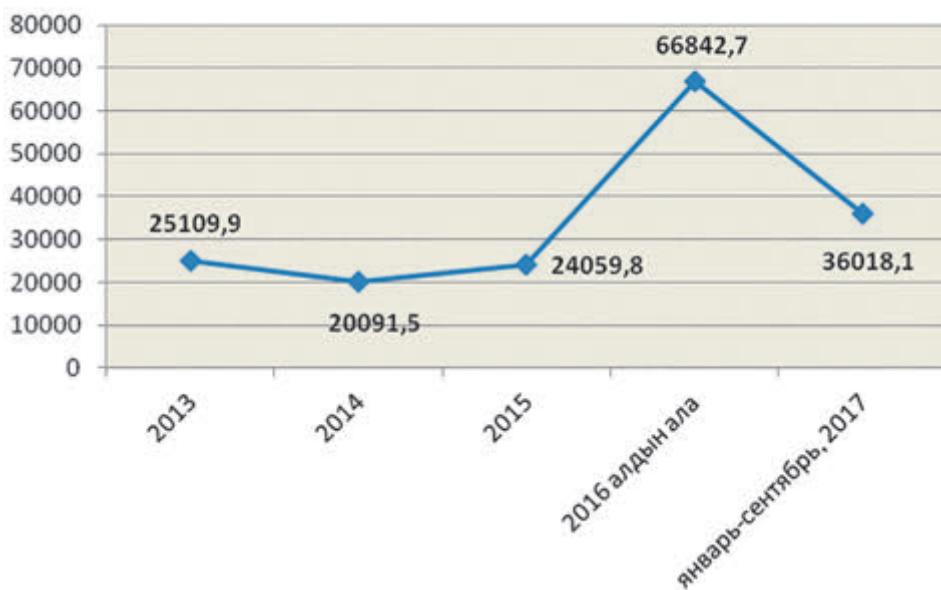

Тамак-аш азыктарын (суусундуктарды кошкондо) жана тамеки өндүрүшүнүн көлөмүнүн өсүү динамикасы – 2013-жылы 22332,9 млн. сом, 2014 – 24835,2 млн. сом, 2015 – 23129,3 млн. сом, 2016 – 24498,1 млн. сом, ал эми 2017-жылдын 9 айында 20543,2 млн. сом болду.

Кайра иштетүү өнөр жай азыктарын өндүрүү, тармактар боюнча:

Кант өндүрүү тармагы. Республикада кант тармагы төмөнкү ишканалардан турат: “Кайынды-Кант”, “Апросах”, “Кошой” ачык акционердик коомдору, “Ак-Суу жүгөрүнү кайра иштетүүчү кант комбинаты”.

Өндүрүлгөн кантын көлөмдөрү, миң тонна.

Сүт иштетүү тармагы. Акыркы жылдары сүттү кайра иштетүү тармагы бир нукта өнүгүп бараткан, атаандаштыкка чыдамдуу тармак катары бааланууда. Сүттү кайра иштетүүчү ири ишканалар болуп «Бишкексүт», «Ак-Сүт» ачык акционердик коомдору, «Шин-Лайн», «Үмүт и Ко», «Кант-Сүт» жоопкерчилиги чектелген коомдору, «Ак-Жалга», «Талассүт» жабык акционердик коомдору санаат. Белгилей кетүүчү нерсе, аталган ишканалар экспортко чыгарыла турган сүт азыктарын иштеп чыгарышат.

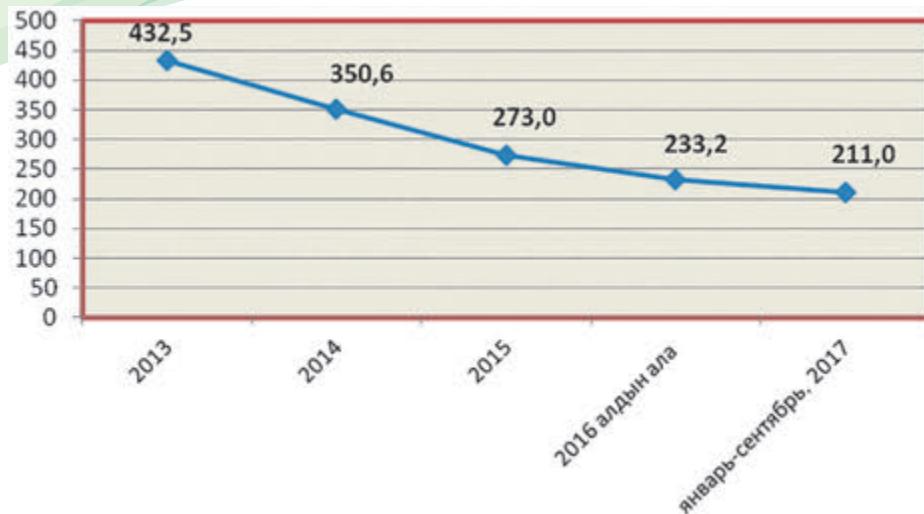
2013-2016-жылдарда жана 2017-жылдын январь-сентябрь айларында айыл чарба продукциясын кайра иштетүү өнөр жай ишканалары өндүргөн негизги продукциясы, тонна.

аталышы	2013	2014	2015	2016 алдын ала	январь-сентябрь	
					2017	2016
иштетилген суюк сүт	21046,5	30707,9	31615,8	29934,5	25190,6	21046,5
катуу формадагы сүт жана кам каймактар	1954,1	2310,3	1758,9	2349,9	2680,6	1954,1
бардык түрдөгү жууган май	1991,1	2214,2	2112,7	3212,0	3458,5	1991,1
сырлардын бардык түрү	3256,0	3176,7	3615,7	4140,4	2878,2	3256,0
балмұздак жана ушул сыйктуу тондурулган азыктар, тонна	4594,7	3475,1	3218,1	3789,9	4339,3	4594,7

Мезгил ичинде кайра иштетилген суюк сүттүн көлөмү 2016-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырмалуу 20,0 пайызга, кургатылган сүт жана кам каймак 1,7 эсеге, жууган май (сливочное) 1,5 эсеге ескөн.

Ун-акшак тармагы. Ун-акшак тармагы, кубаттуулугу күнүнө 80-250 тоннаны түзгөн, кубаттуулугу 30-80 тонна болгон 12 орто комбинаттар жана 1-30 тонналык 3000ге жакын ишканалардан турат.

Ун өндүрүлүшү, мин тонна.

Нан бышыруучу өнөр жай тармагы. Тармакта нанды, булкаларды жана башка ундан жасалган продукцияларды өндүрүү жана сатуу менен 2573 жеке жана 55 юридикалык жактар алектенүүдө. Алардын жалпы өндүрүшү 2014-жылы 108,1 мин тоннаны түзгөн, ал 2013-жылга салыштырмалуу 114,7 пайызга өскөн, 2015-жылы алдын ала маалыматтар боюнча 63,2 мин тоннаны түзгөн, бул көрсөткүч 2014-жылга салыштырмалуу 93,8 пайызды түзгөн.

2013-2016-жылдарда жана 2017-жылдын январь-сентябрь айларда жаңы бышырылган нандын өндүрүлүшү, мин тонна.

	2013	2014	2015	2016 алдын ала	январь-сентябрь	
					2017	2016
Жаңы бышкан нан	94,9	106,9	101,4	63,1	211,0	159,0

Республиканын калкынын нан азыктарына болгон керектөөсүү, бекитилген ченемдерге караганда, жылдык орточо эсеп менен жылына бир адамга 115,3 кг түзөт, негизинен тармак республиканын нан азыктарына болгон керектөөсүн толук көлөмдө камсыздайт.

Кондитердик тармак. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин 2016-жылдын 1-январына карата берген маалыматы боюнча тармакта 19 юридикалык жана кургатылган нан жана пе-ченье, канттан жасалган кондитердик азыктарды чыгаруу боюнча 304 жеке ишкерлер иш алыш барууда. Алардын ичинен «АТА ЛТД», «Небесная звезда», «Сладости Востока», «Куликовский торт», «Вега», «Мир сладостей» жоопкерчилиги чектелген коомдор, «Келечек», «Таттуу», «Кондитерсткий комбинат Столичный» акционердик коомдор, «Ширин», Компания «Дасторкон» ачык акционердик коомдор ири ишканалар болуп эсептелет. Калган ишканалар негизинен ундан жасалган кондитердик азыктарды өндүрүүчү мини-цехтер болуп эсептелет.

2013-2016-жылдарда жана 2017-жылдын январь-сентябрь айларында өндүрүлгөн кондитердик азыктар, тонна.

бардыгы	2013	2014	2015	2016 алдын ала	январь-сентябрь	
					2017	2016
Торттор, кондитердик азыктар, пирожныйлар	2014,7	3551,0	3778,5	3667,9	3153,9	2014,7

Кургатылган нан жана печенье	6664,2	7071,4	5879,2	6171,4	5116,3	6664,2
Шоколад, шоколаддан жана канттан жасалган кондитердик азыктар	1328,9	1314,1	1115,0	1881,9	1229,4	1328,9

Жашылча-жемиш тармагы. Жашылча-жемиш кайра иштетүү тармагы Кыргыз Республикасынын агрардык экономика секторундагы экспортко багытталган приоритеттүү тармак болуп эсептелет.

Азыркы күндө тармактын өндүрүү потенциалы 27 өнөр жай ишканалары жана жылына болжолдуу түрдө 127,0 млн. шарттуу банкаларды консервациялоого дарамети бар 30 ашык мини-цехтер менен байланышкан, алардын ичинде: «Сокоев», «Токмокплодоовоощ», «Токмок консерва заводу», «ПА Кооппромсервис» жоопкерчилиги чектелген коомдор, «Айлан», ОАО «Голден Сан» ачык акционердик коомдор, «Келечек» акционердик коому, «Агропласт» мекемеси иш алып барууда.

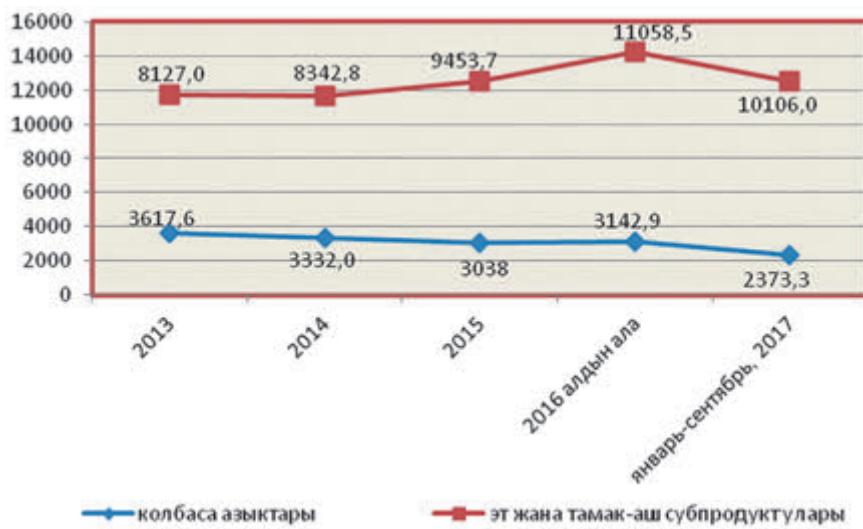
2013–2016-жылдарда жана 2017-жылдын январь-сентябрь айларында жашылча-жемиштин өндүрүлүшү

	2013	2014	2015	2016	январь - сентябрь	
					2017	2016
Жашылча-жемиш ширелери	13035,1	11734,3	8656,1	6056,2	6722,2	13035,1
Кайра иштетилген жашылча-жемиш	2699,6	2700,5	4063,1	2905,2	3599,0	2699,6

Аталган тармактын экспорт потенциалын жылына 20 пайызга чейин жогорулатууга мүмкүнчүлүк бар. Негизги экспортточуктар катары Казакстан жана Россия болуп эсептелет, алар экспорттун жалпы көлөмүнүн 65 пайызын сатып алышат.

Эт тармагы. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин 2016-жылдын 1-январына карата берген маалыматы боюнча тармакта этти, эт азыктарын, колбаса жана ышталган азыктарын өндүрүү боюнча 18 юридикалык жана 178 жеке ишкерлер иш алып барат. Алар негизинен мини ишканалар жана цехтер. Өндүрүлгөн эттин 93,0 пайызы кичи ишканалар менен камсыздалат, ал эми «Бишкек эт-консерва комбинаты» ачык акционердик коому, «Кайыңды-Эт», «Келечек» (Ош эт комбинаты) акционердик коомдору, «Балыкчы Эт» жоопкерчилиги чектелген коому или ишканалары жүгүртмө каражаттарынын жоктугунан иштебей турушат.

Эт жана тамак-аш субпродуктулар жана колбаса азыктары, мин тонна.

Өсүмдүк майынын өндүрүшү. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин 2016-жылдын 1-январына карата берген маалыматы боюнча республика боюнча бардыгы болуп 3 юридикалык жана 311 жеке ишкер иш алыш барууда.

Азыркы учурда тармактын эң ири ишканалары болуп түштүк региондо «Дома Ата», «Гулам Ата» жоопкерчилиги чектелген коомдор, Чүй облусу боюнча «Арча», «Баяс» жоопкерчилиги чектелген коомдор эсептелет.

Тармактын негизги көйгөйү катары чийки затты кайра иштетүү үчүн керектүү көлөмдөгү майды кайра иштетүүчү заманбап ишканаларынын жоктугу эсептелет.

Ушуга байланыштуу, республиканын азык-түлүк коопсуздүгүн камсыздоо максатында, бул азыктын түрү боюнча фасовкаланган, рафинаддалган өсүмдүк майын жана маргаринди өндүрүү боюнча заманбап заводду курууга инвестицияларды тартуу талап кылышат.

Алкоголдук тармак. Тармакта 38 ишкана иш алыш барат, анын ичинен 5 спирт заводу, арак өндүрүү боюнча – 8, конъякты жана винону чыгаруу боюнча 16 жана сыра чыгаруу боюнча - 9 заводдор ишмердик жүргүзөт.

Продукциянын өндүрүлүшү

№	аталышы	өндүрүш (тыс.дал.)					
		2013	2014	2015	2016 ал-дын ала	январь-сентябрь	2017
1	Этил спирти	796,8	642,1	541,7	451,9	165,9	283,5
2	арак	1603,3	1294,3	890,1	737,6	320,1	489,2
3	Конъяк	85,4	98,6	61,1	71,2	48,2	41,9
4	шараптар	145,6	75,1	132,7	143,1	682,4	708,1
5	сыра	2391,1	2707,3	2633,1	2393,8	2021,5	2033,1

Минералдык сууларды жана алкогольсуз ичимдиктерди өндүрүү

Азыркы жылдары Кыргызстандын сыра жана алкогольсуз өндүрүшүнүн өнүгүшүндө чоң позитивдүү өзгөрүүлөр болду. Өндүрүлгөн продукциянын көлөмү жана ассортименти көбөйдү.

	2013	2014	2015	2016	январь-сентябрь	
					2017	2016
Минералдык суулар, млн. литр	35,8	46,7	36,8	32,0	33,4	23,7
Алкогольсуз суусундуктар, млн. литр	196,0	102,2	101,9	107,1	91,6	87,4

Бүгүнку күндө алкогольсуз тармакта 37 жана минералдык сууларды өндүрүүдө 8 юридикалык жактар жана алкогольсуз тармакта 138 жана минералдык сууларды өндүрүүдө 6 жеке иштер иштөөде.

Алар, ири сыра өндүрүүчүлөр: «Арпа» ачык акционердик коому, «Абыш-Ата», «Алкион», «Колос», «Келечек», «Артезиан», «Акун-Суу», «СЭМ», «Ак-Баты» жоопкерчилиги чектелген коомдору, «Имфика», «Атальк - Групп», «Кока-Кола Бишкек Ботлерс», «Фирма Шоро» жабык акционердик коомдору, алкогольсуз суусундуктарды өндүрүүчүлөр жана башкалар.

Ошондой эле, ичүүгө ылайыкталган суу, минералдык суу жана алкогольсуз суусундуктар боюнча Кыргызстандын мамлекеттик брендин түзүү жана алдыга жылдыруу керектиги туулуда.

Кыргызстан өз брэнди менен ичүүгө ылайыкталган сууларын, минералдык сууларын, алкогольсуз жана аз алкогольдуу улуттук суусундуктарын Европа, Азия жана Жакынкы Чыгыш – Индия, Кытай, Афганистан, Бириккен Араб Эмираттары, Израил жана башка мамлекеттерге чыгарууга мүмкүнчүлүгү бар.

Республиканын ички рыногун негизги азық-түлүк азыктары менен камсыздоо

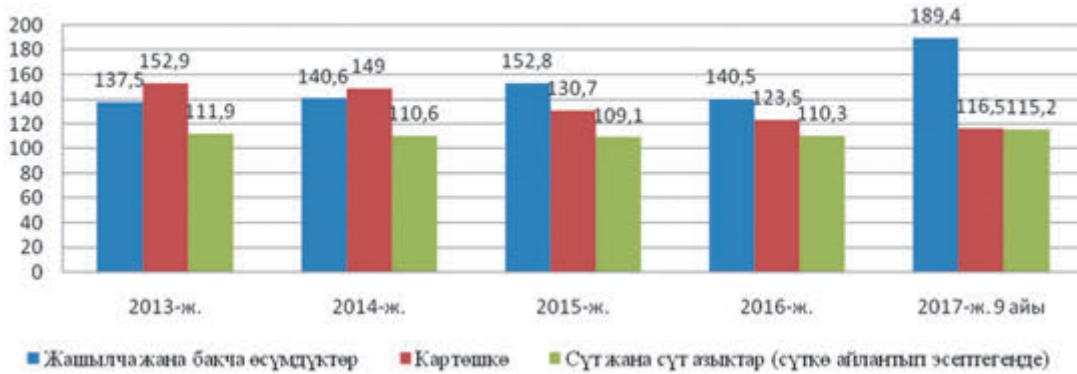
Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 19-февралындагы № 111 токтому менен бекитилген негизги азық-түлүк азыктарынын ичинен республика 3 азық менен өзүн-өзү камсыздайт. Аталган азыктарга жашылча жана бакча өсүмдүктөрү, картөшкө жана сүт азыктары кирет.

Экспорт жана импорттун эсебинен

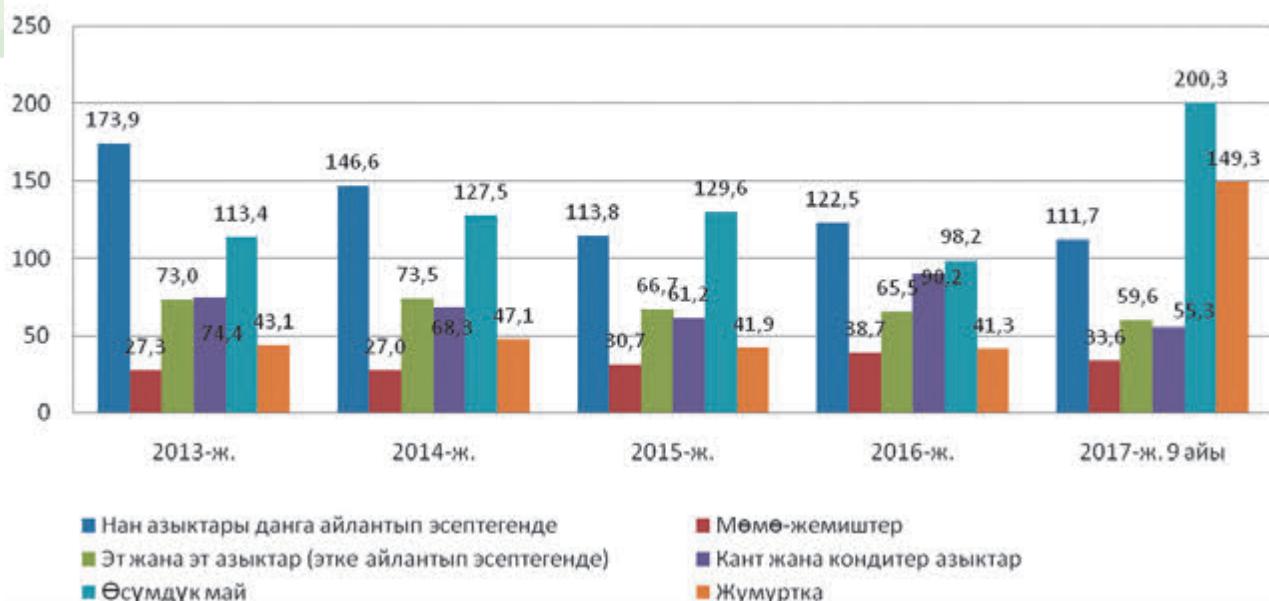

2013-2017-жылдар аралыгында республиканын ички рыногун жашылча, бакча, картөшкө жана сүт азыктары менен, ошондой эле экспорт жана импорттун эсебинен камсыздоо туруктуу бир калыпта сакталып келе жатат.

Өздүк өндүрүүнүн эсебинен

Экспорт жана импорттун эсебинен

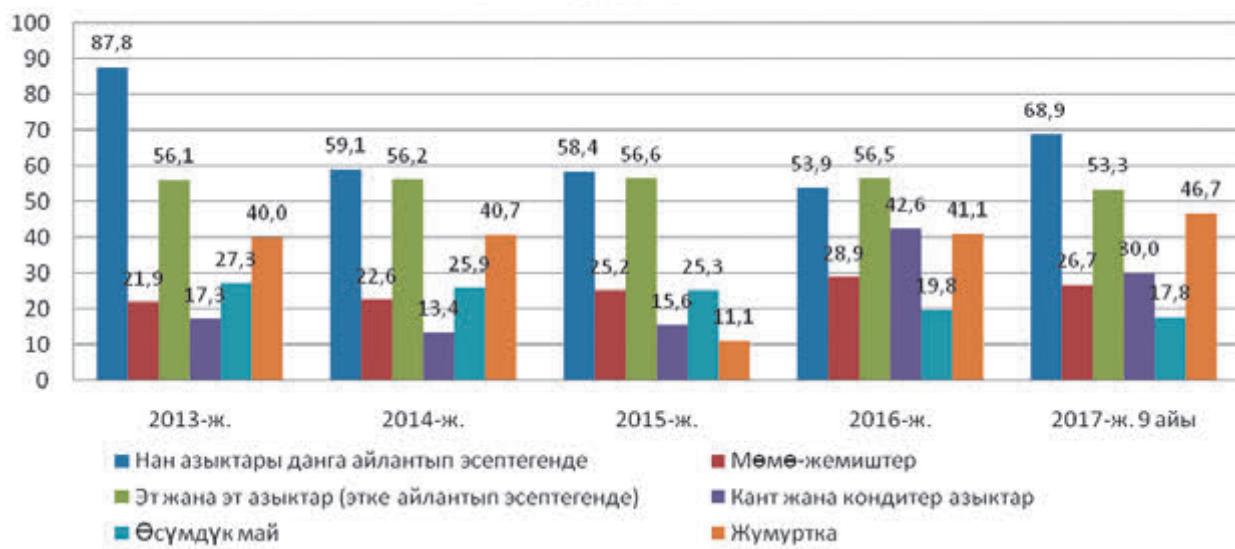

Ал эми калган 6 азык менен республиканын ички рыногу импорттун эсебинен камсыздалат. Тактап айтканда нан азыктары, өсүмдүк майы жана жумуртка менен камсыздалган.

Бирок, республиканын ички рыногу эт жана эт азыктары, мөмө-жемиш жана кант, ошондой эле аталган азыктардын импорттун эсептеген учурда да толук камсыздалбайт.

Алдын ала божомолдоо боюнча 2017-жылдын жыйынтыгы менен республика кант менен толук камсыздалуусу күтүлүүдө.

Өздүк өндүрүүнүн эсебинен

Экспорт жана импорт

Кыргыз Республикасынын 2014-2016-жылдардагы алыссы жана жакынкы өлкөлөр менен болгон айыл чарба продукцияларынын тышкы соода жүгүртүүсү, млн. АКШ доллары менен:

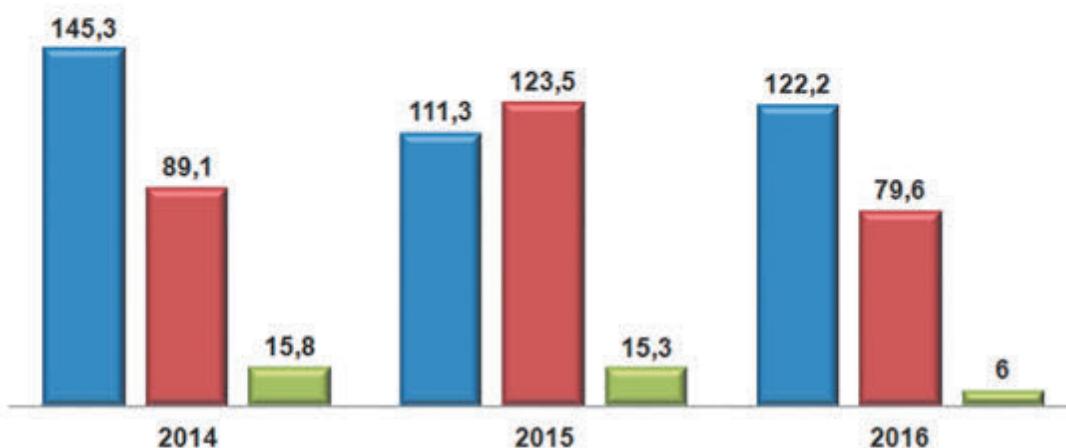
	2014	2015	2016
Тышкы соода жүгүртүүсү	1 098,4	862,2	702,7
Импорт	848,2	612,0	494,9
Экспорт	250,2	250,1	207,8
<u>Тышкы сооданын сальдосу</u>	-598,1	-361,9	-287,2

Кыргыз Республикасынын тышкы соода жүгүртүүсү акыркы үч жылда кыскарып, 2016-жылы 702,7 млн. АКШ долларын түздү.

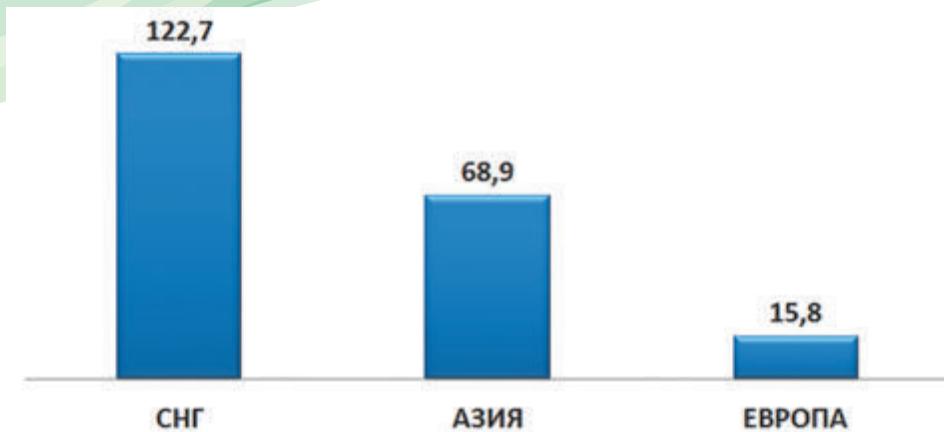
Соода балансынын терс сальдосу 2014-2016-жылдарды алгылыктуу динамикага ээ. 2016-жылы 2015-жылга салыштырмалуу терс сальдо 20,7 пайызга кыскарып, 287,2 млн. АКШ долларын түздү.

Айыл чарба продукциясынын 2014-2016-жылдардагы экспорту, млн. АКШ доллары менен:

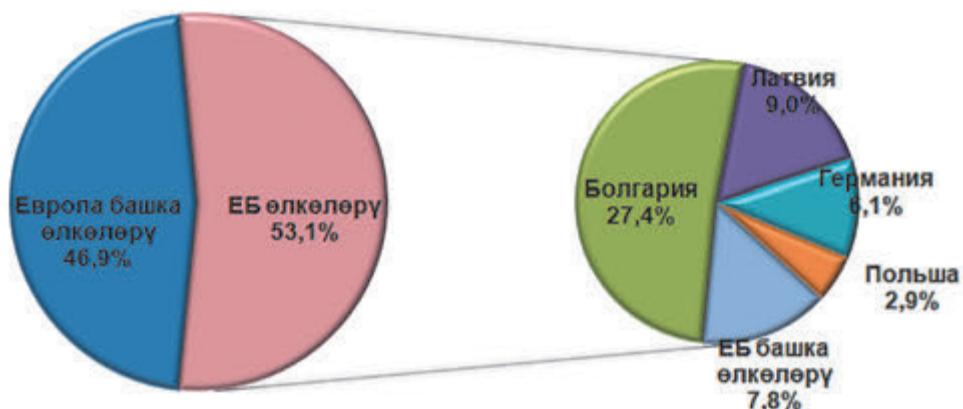
- **Өсүмдүк азыктары**
- **Тамак-ашжана кайра иштетүү өнөр жайы продукциясы**
- **Мал чарбачылыгынын азыктары**

Кыргыз Республикасынын 2016-жылы алыссы жана жакынкы чет өлкөлөргө болгон экспорту, млн. АКШ доллары менен, (Кыргыз Республикасынын улуттук статистика комитетинин маалыматына ылайык)

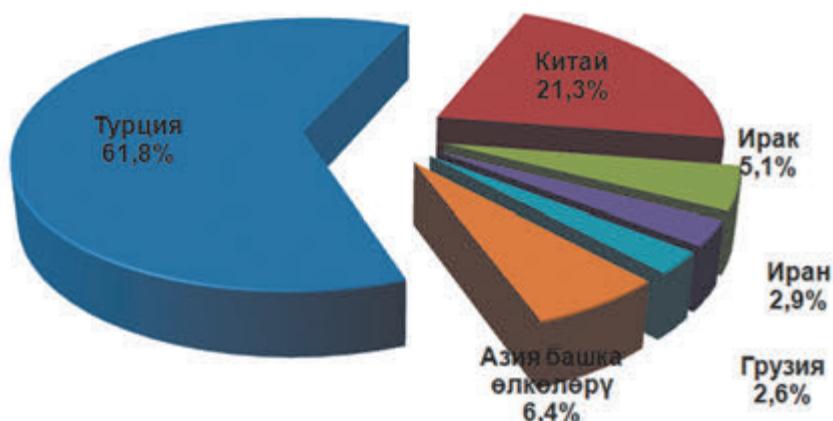

Кыргыз Республикасынын 2016-жылы айыл чарба продукцияларынын Европа өлкөлөрүнө болгон экспорту, % менен (Кыргыз Республикасынын улуттук статистика комитетинин маалыматына ылайык)

Европа өлкөлөрүнө экспорттолгон продукциянын 53 пайызы Европа Биримдигинин өлкөлөрүнө таандык. Өзгөчө Болгария, Латвия жана Германия өлкөлөрү. Европага экспорттолгон продукциялардын көбүн төө бурчак, пахта жана кургатылган жемиштер түзөт.

Кыргыз Республикасынын 2016-жылы айыл чарба продукцияларынын Азия өлкөлөрүнө болгон экспорту, % менен (Кыргыз Республикасынын улуттук статистика комитетинин маалыматына ылайык)

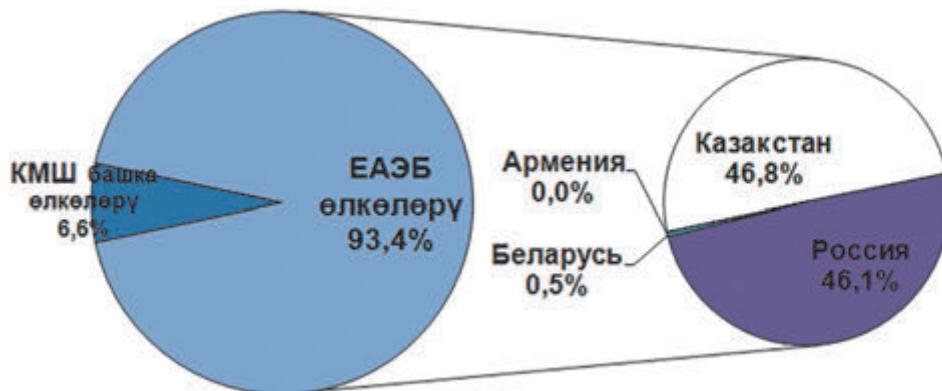

Азия өлкөлөрүнө экспорттолгон продукциянын көлемүнүн 60 пайызы Түркия мамлекетине таандык. Кытайга экспорттолгон көлөм 21,3 пайызды түзөт.

Түркияга экспорттолгон продукциянын негизин төө бурчак жана пахта түзөт. Андан башка кургатылган жемиштер менен жаңгак жана ошону менен биргэ эт азыктары түзөт.

Кытайга экспорттолгон көлөмдүн негизин тамеки продукциялары түзөт. Ошону менен бирге Кытайга бодо малдын териси, вино жана бал экспорттолот.

Кыргыз Республикасынын 2016-жылы айыл чарба продукцияларын КМШ өлкөлөрүнө болгон экспорту, % менен (Кыргыз Республикасынын улуттук статистика комитетинин маалыматына ылайык)

КМШ өлкөлөрүнө экспорттолгон көлөмдүн 93,4 пайызы ЕАЭБ өлкөлөрүнө таандык, анын ичинен негизинен Казакстан жана Россияга экспорттолгон. Эң көп картошка, жаңы же кайра иштетилген жашылча жана жемиштер (73,6 млн. АКШ доллары) жана сут азыктары (24,7 млн. АКШ доллары).

Сүу чарба жана ирригация

Кыргыз Республикасынын Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин алдындагы Суу чарба жана мелиорация департаментинин (мындан ары - Департамент) балансында 28,9 мин км сугат каналдар, алардын ичинде 5,7 мин км чарба аралык каналдар бар. Ал эми, айыл өкмөттөрүнүн, суу пайдалануучулар ассоциациясынын (мындан ары - СПА) жана башка чарба жүргүзүүчү субъекттердин балансында 23,2 мин км ички чарбалык объекттер бар.

Департаменттин балансында турган 274 ирригациялык система жана 93 аккумуляциялоочу ирригациялык күрүлма (сүү сактагыч, ДЖБ, СЖБ) бар.

Республикада бардыгы болуп 219 насостук станция бар, алардын ичинде 11 электрлештирилген насостук станция СЧД балансында турат.

Республика боюнча 5705 км коллектордук-дренаждык тармак бар, анын ичинде 1187,1 км СЧД балансында, 460,7 км - СПА балансында жана 4057,2 км айыл өкмөттерүүнүн балансында турат. Республикада коллектордук-дренаждык тармак менен 240 мин га жер бар, 87 мин га сугат жери канааттан-дырыбаган мелиоративдик абалда турат.

Республикадагы ирригациялык инфратузумдун көпчүлүгү 30, 40 жана андан көп жылдан бері пайдаланылууда.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2013-жылдын 21-январындагы № 11 Жарлыгы менен бекитилген 2013-2017-жылдардын мезгилине Кыргыз Республикасын түрүктүү өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясында (мындан ары - ТӨҮС) ирригацияны өнүктүрүүгө жана суу чарба инвестициялык долбоорлорун ишке ашырууга олуттуу көнүл бурулган.

Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясына жалпы суммасы 81 млн. АКШ долларын түзгөн 16 ирригациялык инвестициялык долбоор кирген. 2013-2016-жылдары ТӨУС ишке ашырууга 3382 млн. сом бөлүү керек болгон, иш жүзүндө 1592 млн. сом бөлүнгөн. Анын ичинен ирригациялык долбоорлорго 2902 млн. сом каралган, иш жүзүндө 1112 млн. сом бөлүнгөн, 1790 млн. сом каржыланган эмес. ТӨУС 16 инвестициялык ирригациялык долбоорлорунун ичинен азыркы убакта 4 долбоор ишке ашырылган.

Айыл калкынын социалдык маселелерин чечүү, сугат дыйканчылыгын өнүктүрүү, ирригациялык объекттерди куруу максатында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 16-майындагы № 229 токтому менен Кыргыз Республикасында суу чарба объекттерин куруунун жана жаңы сугат жерлерин өздөштүрүүнүн 2011-2015-жылдарга мамлекеттик программасы бекитилген, анда республика үчүн социалдык жана экономикалык жактан өтө маанилүү 22 суу чарба объекттерин куруу каралган. 22 объекттин ичинен бир гана суу чарба объекти киргизилген. 2011-2015-жылдарга мамлекеттик программаны ишке ашырууга 4928 млн. сом каралган, иш жүзүндө 763 млн. сом бөлүнгөн. 4165 млн. сом каржыланган эмес.

ТӨУС ирригациялык инвестициялык долбоорлорун жана Кыргыз Республикасында суу чарба объекттерин куруунун жана жаңы сугат жерлерин өздөштүрүүнүн 2011-2015-жылдарга мамлекеттик программасын ишке толук ашырбоонун негизги себеби болуп жетишсиз каржылоо эсептелет, ал бюджеттик ресурстардын чектелгендиги, республикалык бюджеттин олуттуу тартыштыгы жана кирешелердин төмөндөшү менен шартталган. Ирригацияны өнүктүрүү боюнча Мамлекеттик программаны ийгиликтүү ишке ашыруу максатында тышкы каржылоо булактарын тартуу багытында ишти активдүү жүргүзүү зарыл.

2017-2026-жылдарга Кыргыз Республикасынын ирригациясын өнүктүрүүнүн мамлекеттик программасынын жаңы долбоорун даярдоонун алкагында республикадагы 100гө жакын ирригациялык курулуш объекттери 58,7 млрд. сом каржы каражатына каралып, 46 суу чарба объектиси тандалган.

Азыркы учурда аталган Программаны иш жүзүнө ашыруу иштери жүргүзүлүүдө.

Суу чарба тармагындагы долбоорлор

Суу чарба жана мелиорация департаментинин алдында Долбоорлорду ишке ашыруу бөлүмү тарабынан:

- «Экинчи ички чарбалык сугат долбооруна кошумча каржылоо» (Эл аралык Өнүктүрүү Ассоциациясы тарабынан каржыланган) долбоору;
- «Улуттук суу ресурстарын башкаруу Фаза-1» (Өнүктүрүү жана кызматташтык боюнча Швейцариялык Агенттик каржылаган) долбоору;
- «Айыл чарбасынын өндүрүмдүүлүгүн жана тамак-ашты жакшыртуу» (Айыл чарба жана азыктүлүк коопсуздугу боюнча глобалдык программасы тарабынан каржылануучу) долбоорлору өзүнүн иштерин жүргүзүүдө жана бул долбоорлордун баары Дүйнөлүк банк тарабынан башкарылып келет. «Экинчи ички чарбалык сугат долбооруна кошумча каржылоо» долбоору 2011-жылдын 20-декабрында ишке кирип, 2016-жылдын 31-декабрында аяктаган. Жалпы нарыкы 15,0 млн. АКШ долларын түзсө, анын ичинен 6,7 млн. АКШ доллары грант жана 8,3 млн. АКШ доллары насыя түрүндө берилген.

Долбоор төмөнкү жыйынтыктарды берди:

- ирригациялык тутумдарын сапаттуу тейлөө үчүн 23 СПАга экскаватор техникалык кредит катары берилди;

- суу пайдалануучулар ассоциацияларын колдоо боюнча облустук жана райондук бөлүмдөр суу өлчөөчү приборлор менен камсыз болушту;
- 17 СПАнын ички чарбалык ирригациялык тармактарында калыбына келтируү иштери аяктаган (178 км канал калыбына келтирилди, 2 даана суткалык жөнгө салуу бассейни тазаланды, 153 гидропост курулду, 1214 даана каналдарда башка курулмаларда 37,8 мин өндүрүштөрдөн 37,8 мин гектар аянтта суу менен камсыздоо жогорулады).

«Улуттук суу ресурстарын башкаруу Фаза-1» долбоору 2015-жылдын 29-апрелинен тартып ишке кирген. Жалпы наркы 7,75 млн. АКШ доллар. Долбоор Өнүктүрүү жана кызматташтык боюнча Швейцариялык Агенттик тарабынан каржыланып, учурда иш алып барууда.

Долбоор төмөнкү иштерди алып барды: Суу чарба жана мелиорация департаментинин борбордук, облустук, райондук бөлүмдөрү үчүн маалымат-технологиялык жабдуулар (ноутбуктар, ГИС жумушчу станциялары, десктоптор, борбордук бөлүм жана 7 облус үчүн серверлер жана алардын үкөктөрү) сатылып альынып, аймактарга жеткирилип, орнотулду.

Алдыда суу ресурстарынын Улуттук стратегиясын иштеп чыгуу, бассейндик карталарды түзүү, суу ресурстарын пландоо жана талдоо маселелери боюнча потенциалын бекемдөө, суу жөнүндө маалымат түзүмүн иштеп чыгуу жана киргизүү иш-чараларын аткаруу милдети турат.

Пилоттук 6 тандалган түзүмдө СПАлар боюнча сурамжылоо жүргүзүлүп, 6 түзүмдүн техникалык тейлөө жана эксплуатациялык чыгымы боюнча, экинчи жана үчүнчү катардагы магистралдык жана чарба аралык каналдарынын суу берүү жөнүндө маалыматтары чогултуулду. Бүгүнкү күндө пилоттук 6 түзүмдө коомдук суу чарба кеңештери түзүлүп, иш алып барышууда. Аталган 6 пилоттук системанын ичинен "Совхозный", "ЧТК" жана "Комсомол" түзүмдөрү боюнча долборлоо жана сметалоо документтери даярдалды.

Бүгүнкү күнгө өлкөдөгү 486 СПАнын 70 СПА-сында баалоо иштери аяктады. 70 СПА тандалып алынып, СПАнын ишмердүүлүгүнүн аспектилери боюнча сурамжылоо кагаздары түзүлдү. Дүйнөлүк банктын долбоорлорунун (Ички чарбалык сугат-1, Ички чарбалык сугат-2) алкагында калыбына келтириүү иштери 159 СПАда аткарылган, алар учун берилген насыяларды кайтаруу боюнча пландар даярдалды.

“Айыл чарбасынын өндүрүмдүүлүгүн жана тамак-ашты жакшыртуу” долбоору Айыл

чарба жана азық-түлүк коопсуздугу боюнча глобалдык программысы (АЧАТКГП) тарабынан 38 миллион АКШ доллары Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө гранттык негизде берилип, 2016-жылдын 14-сентябринан тартып ишке кирген. Бул долбоор Өлкөнүн 2013–2017-жылдарга болгон Өнөктөштүк стратегиясын ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

Долбоор дренаждык жана ирригациялык инфраструктураларды калыбына келтириүү жана модернизациялоо, айыл чарбалык кенеш берүү кызматтарын көрсөтүү аркылуу айыл жериндеги коомчулуктарга ирригациялык жана дренаждык системаларды калыбына келтириүү учун тандалып алынган СПАларга контракттарды башкаруу, өнүктүрүү пландарын даярдоо аркылуу гранттарды берүү, маалымат алмашуу жана жайылтуу жана башка окутуу жана кенеш берүү боюнча иш-чараларды жүргүзүү менен биргэе азыктануунун сапатын жакшыртуу боюнча чараларды көрсөтөт. Бул чарапалар өз учурунда айыл чарбасынын өндүрүмдүүлүгүнүн денгээлин жогорулатууга, азық-түлүк коопсуздугун жакшыртууга жана бенефициарлардын, биринчи кезекте тандалып алынган 60 айыл аймактарында жашаган аялдардын, кыздардын жана балдардын тамактануусун толук кандуу камсыздоого өбелгө түзөт.

Аталган долбоорлорду ишке ашырууда өлкөбүздө суу ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууга, суу чарба тармагында дүйнөдөгү алдыңкы тажрыйбаларды колдонууну жайылтууга жана айыл жергесиндеги калктын, өзгөчө калктын алсыз катмарларынын жашоо шартынын сапатын жакшыртууга өбелгө түзүлөт.

АгроХИМИЯЛЫК АБАЛ

2013-жыл. Айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүү учун азоттук минералдык жер семиркичтердин (МЖС) жазгы керектөөсү - 200,0 миң тоннаны түзүп, ташып келүүчү фирмалар тарабынан республикага жалпы 100,3 миң тонна МЖС алынып келинди, башкача айтканда 2012-жылдын ушул күнүнө салыштырмалуу 19,6 миң тоннага көп.

Ар жылы орто эсеп менен 100 миң тонна МЖС Россия, Өзбекстан жана Казакстандан алынып келинет, анын ичинен 90-95 пайызын азоттук жер семиркичтер түзөт.

2013-жылы республика боюнча күздүк дан эгиндердин жер семиркичтер менен азыктандыруунун планы 193,1 миң га болсо, 166,4 миң га азыктандырылган (86,2 пайыз).

2014-жылы 126,4 миң тонна МЖС алынып келинген. Бул көрсөткүч 2013-жылга салыштырмалуу 26,1 миң тоннага көп.

Дыйкандарга мамлекет тарабынан колдоо көрсөтүү максатында, Өкмөт тарабынан Мамматрезерв фонду аркылуу 56,7 миң тонна МЖС Өзбекстан Республикасынан алынып келинип, дыйкандарга жеткиликтүү баада таркатылды.

Азыктандырылыган күздүк айдоо аянттары - 172,4 мин гектарды түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 5,9 миң гектарга, же 3,6 пайызга көп болгон.

2015-жылы 114,8 миң тонна (же керектөөнүн 33,5 пайызы) МЖС алынып келинген. МЖС топтолушунун негизги пункттары Ош, Бишкек, Кара-Балта, Шопоков шаарларында болуп, ал жактан башка облустарга жана райондорго ташып чыгарылат.

“Кальпия КейДжи” ЖЧК 100 миң литр органоминералдык жер семирткич өндүрүп, анын ичинен 45 миң литр дыйкандарга сатып өткөрүүгө берилген.

Азоттук МЖС менен азыктандырылган күздүк кылкандуу дан эгиндердин аяны - 145,6 миң га, же пландан 81,8 пайызды түздү.

2016-жылы республикага 126,0 мин тонна МЖС алышып келинген, башкача айтканда камсызуулук 37,1 пайызды түздү. Мамматрезерв фонду – 25,7 миң тонна МЖСти Өзбекстандан түштүккө ташып келген.

Жер семирткичтердин бардык түрлөрүне болгон камсыздандыруу 37,1 пайызды түзгөн, жалпы 340,0 миң тонна муктаждыктан, МЖС түрлөрү боюнча камсызуулук - азоттук жер семирткичтер менен - 55,7 пайыз (керектөө – 200,0 миң тонна), фосфордук - 11,1 пайыз (129 миң т), калийдик - 0,4 пайыз (жылдык керектөө - 11 миң тонна).

Азыктандырылыган күздүк айдоо аяны - 123,6 миң гектарды түздү, же башкача айтканда пландын 87,5 пайызы (план - 141,2 миң га).

2017-жылы 118,6 миң тонна азоттук, фосфордук жана комплекстүү жер семирткичтер ташылып келинген.

Үстүбүздөгү жылы 2016-жылга салыштырмалуу жер семирткичтердин дүң баасын 18 сомдон 15-16 сомго (1 кг үчүн), карбамид – 23 сомдон 18-19 сомго чейин, аммофос – 28,0 сомдон 24 сомго чейин кыйла төмөндөдү.

Азыктандырылыган күздүк айдоо аяны - 120,1 миң га түздү, же пландалган аянттын 81,9 пайызы.

Фитосанитариялык абал

2013-жылы Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн зыянкечтерине жана ооруларына каршы - 177,3 миң га аянт химиялык иштетүүлөрдөн өттү.

Отоо чөптөргө каршы - 207516 га аянт химиялык иштетүүлөрдөн өттү.

Жаздык кылкандуу дан эгиндеринин 33,4 миң тонна үрөнү ууландыруудан өттү (пландын 63 пайызы). Пахтанын 600 тонна үрөнү ууландырылды. Күздүк кылкандуу дан эгиндеринин 40,3 миң тонна үрөнү ууландырылды (пландын 79,2 пайызы).

2014-жылы 583,1 мин га аянт жерде зыянкечтерди, илдеттерди жана отоо чөптөрдү аныктоо иштери жүргүзүлдү.

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн зыянкечтерине жана илдеттерине каршы 199,2 миң га; отоо чөптөргө каршы 281,1 га; жаздык кылкандуу дан эгиндеринин 36,7 миң тонна үрөнү ууландырылды (пландын 68 пайызы); пахтанын 0,7 мин тонна үрөнү ууландырылды; күздүк кылкандуу дан эгиндеринин 32,2 миң тонна үрөнү ууландырылды (пландын 75,7 пайызы).

2015-жылы 481,2 миң га аянтта зыянкечтерди, илдеттерди жана отоо чөптөрдү аныктоо иштери жүргүзүлдү.

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн зыянкечтерине жана ооруларына каршы - 207,8 миң га; отоо чөптөргө каршы - 191,5 миң га аянт химиялык иштетүүлөрдөн өттү; жаздык кылкандуу дан эгиндеринин - 37,3 миң тонна үрөнү ууландырылды (пландын 68 пайызы); 34,1 миң тонна күздүк кылкандуу дан эгиндеринин үрөнү ууландырылды (пландын 84,9 пайызы), пахтанын 0,4 миң тонна үрөнү ууландырылды (0,5 миң тонна пландалган).

2016-жылы 433,4 миң га аянтта зыянкеч, илдет жана отоо чөптөрдү аныктоо боюнча изилдөө иштери жүргүзүлдү.

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн илдет жана зыянкеч курт-кумурскаларына каршы - 241,7 миң га, отоо чөптөргө каршы - 193,7 миң га айдоо аянттарында химиялык иштетүүлөр жүргүзүлдү, 37,2 миң тонна (пландын 76 пайызы) жаздык кылкандуу дан эгиндеринин үрөнү, 27,9 миң тонна күздүк кылкандуу дан эгиндеринин үрөнү (пландын 75 пайызы) ууландырылды.

2017-жылы 531,6 мин га аянтта зыянкечтерди, илдөттерди жана отоолорду аныктоого изилдөө иштер жүргүзүлдү.

181,6 мин га айыл чарба өсүмдүктөрүнүн айдоолорунда химиялык иштетүүлөр; айыл чарба өсүмдүктөрүнүн айдоолорунда - 214,9 мин га аянтта химиялык отоолор жүргүзүлгөн; 31,5 мин тонна кылкандуу дан өсүмдүктөрдүн үрөнү (пландын 73 пайызы); 2017-жылдын 27-октябрьна карата - 15,8 мин тонна күздүк айдоо кылкандуу дан өсүмдүктөрүнүн үрөндөрү (пландын 45,9 пайызы), 1650 тоннина пахтанын үрөнү ууландырылды.

Зыяндуу чегирткелерге каршы күрөшүү

2013-жылы республика боюнча 84336 га изилденип, анын ичинен 53741 га иштетүүдөн өттү. Микронер аппараты менен - 45491 га, Ан-2 учагы менен - 6900 га жана тракторлор менен 1350 га иштелди.

2014-жылы - 86562 га изилденип, анын ичинен 61046 га иштетүүдөн өттү (Микронер менен - 51744 га жана тракторлор менен 9302 га).

2015-жылы - 82163 га изилденип, республика боюнча - 59584 га химиялык иштетүүлөрдөн өттү, алардын ичинен Жалал-Абад облусу боюнча - 45679 га, Баткен облусу - 10005 га, Чүй облусу - 900 га. Ош облусу боюнча - 3000 га иштетилди.

2016-жыл ичинде республика боюнча зыяндуу чегирткелерге каршы 76291 га изилденип, республика боюнча 59881 гектар аянтта иштетүүлөр жүргүзүлдү (а. и. микронер менен - 40821 га, тракторлор менен - 4700 га, авиация менен - 14360 га).

2017-жыл ичинде республика боюнча зыяндуу чегирткелерге каршы 132461 га изилденип, республика боюнча 106979,2 гектар аянтта иштетүүлөр микронерлер менен жүргүзүлдү.

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн эксперизасы.

Акыркы 5 жыл ичинде (2013-2017 жылдарда) 7358 сорт сыноо тажрыйбасы жана өсүмдүктөрдү коргоо боюнча (сорттордун негизги илдөттерге туруктуулугун жасалма жол менен сыноо максатында) 1498 сорт сыноо тажрыйбасы өткөрүлдү.

Бул тажрыйбалардын жыйынтыгында 306 жаңы сортторун жана гибрииддерин пайдаланууга уруксат берилди.

Акыркы жылдары, өндүрүшкө ата мекендик жана чет элдик селекциянын перспективдүү жана же-тишпеген кылкандуу дан эгиндеринин, чанактуу дан өсүмдүктөрүнүн, көп жылдык чөптөрдүн жана картөшкөнүн жаңы сортторун тез жайылтуу максатында жогорку репродукциядагы 780 тонна үрөндөр өндүрүлгөн.

2013-жылдан 2017-жылга чейинки аралыкта 32946 анализ аткарылды. Анын ичинен, буудайдын 3327 сорт үлгүсүнө 32618 анализ жасалды. Айдан сырткары, картөшкөнүн жана жашылча өсүмдүктөрүнүн 121 сорт үлгүлөрүнө химиялык анализдер жүргүзүлдү.

Жыйынтыгында узак мөөнөткө сактоого кылкандуу дан өсүмдүктөрүнүн, чанактуулардын, май өсүмдүктөрүнүн, техникалык жана жашылча өсүмдүктөрүнүн 387 сорту алынган.

2017-жылдын 1-январына карата республикада 133 үрөнчүлүк чарбасы бар. Баштапкы үрөнчүлүк укугун алган 16 үрөнчүлүк чарба. Биринчи репродукциядагы жана элита үрөндөрүн өндүрүү жана сатуу укугун алган биринчи топтоту 21 үрөнчүлүк чарбалар. Биринчи, экинчи репродукциядагы жана элита үрөндөрүн өндүрүү жана сатуу укугун алган 96 үрөнчүлүк чарбасы бар. Кыргыз Республикасынын чарбаларындагы кылкандуу дан эгиндеринин үрөнүнүн керектүү саны, сапаты жана топтолгону жөнүндө 2013–2017-жылдардагы маалыматы: 2013-жылы 132431 тонна керектелсе, 120265 тонна топтолгон, же 90,8 пайыз; 2014-жылы 108206 тонна керектелсе, 1040095 тонна топтолгон, же 96,2 пайыз, 2015-жылы 102242 тонна керектелсе, 95077 тонна топтолгон, же 93,0 пайыз, 2016-жылы 99122 тонна керектелсе, 94797 тонна топтолгон, же 95,6 пайыз, 2017-жылы 94935 тонна керектелсе, 91970 тонна топтолгон, же 96,8 пайыз.

2013–2017-жылдын мезгил ичинде айыл чарба өсүмдүктөрүнүн үрөнүнүн 841 үлгүлөрү кабыл алынган жана 3483 тиешелүү анализден өткөн.

Жер маселелери

Кыргыз Республикасынын Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин "Кыргыzmамжердолбоорлоо" институту тарабынан төмөндөгү жумуштар аткарылууда:

- айыл аймактардын жерлерин инвентаризациялоо;
- калктуу конуштардын чегин тактоо;
- жер кыртышын изилдөө жумуштарына өзгөртүп-түзөтүү киргизүү;
- мамлекеттик чек араны делимиттөө жана демаркациялоо.

Айыл аймактардын жер фондун инвентаризациялоо

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 3-мартындагы №114 токтому менен бекитилген "Жер фондун инвентаризациялоо тартиби жөнүндө" Жобого ылайык республикада жер фондун инвентаризациялоо Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин "Кыргыzmамжердолбоорлоо" институтуна тапшырылган. Жер фондун инвентаризациялоо жүргүзүү жумуштары 2014-жылы башталган жана бүгүнкү күнгө карата төмөндөгүдөй жумуштар аткарылды:

I этап менен 2015-жылы жер фондун инвентаризациялоо жүргүзүү боюнча жумуштары республиканын 4 районунда аяктаган, атап айтканда: Чүй Аламудун, Сокулук жана Араван.

II этап менен 2016-жылдын биринчи жарым жылдыгында 5 райондун материалдары аяктаган алар: Панфилов, Базар-Коргон, Түп, Сузак, Тоң райондору.

III этап менен 2016-жылдын экинчи жарым жылдыгында 6 райондордун инвентаризациялоо жумуштары бүткөрүлгөн, алар: Бакай-Ата, Баткен, Жайыл, Нарын, Ноокат, Москва райондору.

Ал эми 2017-жылдын 15-декабрина чейин 9 райондун 116 айыл өкмөтүнүн жер фондун инвентаризациялоо жумуштарынын бүткөрүлүшү каралган, алар: Кемин, Ысык-Ата, Ысык-Көл, Чоң-Алай, Ала-Бука, Лейлек, Ак-Суу, Манас, Кочкор райондору. Бүгүнкү күндө бул жумуштар жүргүзүлүп, аягына чыгууда.

Жүргүзүлгөн инвентаризациялоо жумуштарынын жыйынтыгынын алдын ала маалыматтары боюнча сугат айдоо аянты 45667 га көбөйгөн.

Жерди инвентаризациялоо жыйынтыгы акыйкат салык салууда жана ижара ақыларын төлөтүүдө жана жер участокторун пайдаланууга укук берүүчү юридикалык документтерди берүүдө баштапкы материал болуп эсептелет, аларды каттоого, жер рыногу шартында жердин кадастрык (ченемдик) баасын аныктоодо негиз катары колдонулат.

Калктуу конуштардын чек арасын тактоо

Бүгүнкү күнгө чейин 15 райондун 830 калктуу конуштарынын чек арасын тактоо жумуштары бүткөрүлгөн, ал эми 2017-жылы 9 райондун 340 айылышында бул жумуштар жүргүзүлүүдө.

Аталган жумуштар айылдын чектерин юридикалык тариздөө жана жеринде бекитип берүү максатында жүргүзүлүүдө. Бул жумуштар калктуу конуштарды пландаштыруу жана жер кадастрын жүргүзүү максатында ишке ашырылууда.

Жер кыртышын изилдөө жумуштарына өзгөртүп-түзөтүү киргизүү

Жер кыртышын изилдөө жумуштарына өзгөртүп-түзөтүү киргизүү республиканын 36 районунда бүткөрүлгөн. Калган райондордо аталган жумуштар улантылууда.

Бул жумуштар топурактын сапатын тактоо менен бонитеттик баллын кайра эсептеп чыгып, айыл чарба жерлеринин жер салыгынын ченине өзгөртүү киргизүү үчүн жүргүзүлүүдө.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын делимиттөө жана демаркалоо

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2000-жылдын 1-февралындагы "Мамлекеттик чек араны бекемдөө жана Кыргыз Республикасынын чек арага жакын аймактарын жайгаштыруу иштери боюнча борбордук жана жергиликтүү мамлекеттик бийлик органдарынын тапшырмалары тууралуу" токтомуна ылайык институт тарабынан 2000-жылдан бери кыргыз-тажик, кыргыз-өзбек жана кыргыз-

казак мамлекеттік чек араларын делимитациялоо жана демаркациялоо боюнча негизги талаачылық, камералдық, техникалық (жерге жайгаштыруу) иштери аткарылып жатат.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттік чек арасын делимитациялоо жана демаркациалоо жумуштарына институттун адистери өкмөттөр аралык комиссиянын курамында иш алыш барууда. Ар бир отурумга институттун адистери эки тараптын пикири келишпеген, чек ара участокторунун жайгашкан жерине барып жана бул участокторду картографиялык материалдарга сыйып, мамлекеттік чек ара сзығынын өтүшү боюнча тактоо иштерин жүргүзүшүүдө.

Кыргыз-казак мамлекеттік чек арасын демаркациялоо боюнча жумуштар улантылууда. Азыркы мезгилде кыргыз-казак мамлекеттік чек арасынын материалдары ратификациялоого макулдашуу стадиясында.

Кыргыз-тажик чек ара сзығынын узундугу 970,8 км, бүгүнкү күндө эки тарап макул болуп бекитилген чек ара сзығы 519,1 км (54%) түзөт, ал эми делимитацияланбаган чек ара сзығы 451,7 км (46%) түзөт.

Ал эми кыргыз-өзбек мамлекеттік чек ара сзығынын узундугу 1388,37 км. Анын ичинен 1170,53 км Кыргыз Республикасы менен Өзбек Республикасынын мамлекеттер аралык Макулдашуусуна киргизилген. Узундугу 217,84 км жеткен 36 участок макулдашила элек.

Келишим негизинде аткарылган иш-чаралар

Азыркы учурда институттун кызматкерлери тарабынан Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Россия Федерациисынын Өкмөтү эл аралык жана мамлекеттер аралык Макулдашууну ишке ашыруу максатында төмөндөгү комплекстүү жумуштары жүргүзүлдү, алар:

- Камбар Ата – 1 ГЭСин курууга жер ажыратып берүү максатында жерлерди инвентаризациялоо иштеринин долбоорун даярдоо;
- Жогорку Нарын ГЭСтеринин каскадынын объектилерин куруу үчүн жер тилкесин ажыратуу долбоору;
- Кыргыз Республикасынын 2012-жылдын 19-илюнундагы № 86 мыйзамы менен ратификацияланган, “Датка – Кемин” 500 кв электр линиясынын, “Кемин” 500 кв көмөкчү чордонунун курулушу үчүн жер тилкесин ажыратуу долбоору;
- Кыргыз Республикасынын 2013- жылдын 30-декабрында № 229 Мыйзамы менен ратификацияланган “Кыргызмамжердолбоорлоо” мамлекеттік долбоорлоо институту жана Кытай малекети менен 2014-жылдын 23-апрелинде кол коюлган Келишимине ылайык Кыргызстан – Кытай газ түтүгүн курууга жер тилкесин ажыратуу долбоору.

Ветеринариялык дары-дармек каражаттарын, тоюттарды жана тоют кошулмаларын каттоо жана сертификаттоо

Ветеринариялык дары-дармек каражаттарын, тоюттарды жана тоют кошулмаларынын сапатын көзөмөлдөө лабораториясы 2014-жылдын декабрь айында аккредитациядан өткөрүлгөн.

Кыргыз Республикасынын Евразия экономикалык союзуна (ЕАЭБ) кириү алкагында, Россия Федерациясынын жана Кыргыз Республикасынын Өкмөттөрү ортосунда түзүлгөн – Кыргыз Республикасына техникалык жардам кылуу макулдашуусуна ылайык, ветеринардык препараттардын сапатын контролдоо лабораториясын заманбап жабдуулар менен камсыздоого 283,5 миң АКШ доллары каралып, жабдыктардын келүүсү 2018-жылдын март айына күтүлүүдө.

Азыркы учурда каттоого жана сертификаттоого келген дары-дармектердин сапатын көзөмөлдөө жана синоо иш-чаралары жүргүзүлүүдө.

Жүгүштуу жана дени сак виварий лабораториясында жаныбарларды кармоо жана лабораториялык синоолорду жүргүзүү максатында виварийге ондоо-түздөө жумуштары жүргүзүлүп, электр жарыктары орнотулуп, лабораториялык синоолорду өткөрүүгө шарттар түзүлүүдө.

Жаныбарлардын өлүгүн жана лабораториалык калдыктарды талапта ылайык өрттөп жок кылуу максатында крематорий жана автоклаф жабдыктары орнотулду.

Бардык лабораториялык сыноолор ИСО МЭК 17025 талаптарына ылайык жүргүзүлүүдө.

Евразия экономикалык биримдикке кошуулуу алкагында лаборатория адистеринин билимин жана тажрыйбасын жогорулатуу боюнча окуулар өткөрүлдү, ошондой эле эл аралык талаптарга жооп бере турган виварийди пландоо жана куруу боюнча, биологиялык ветеринардык дары-дармек каражаттарынын иммуногендик активдүүлүгүн жана валенттүүлүгүн аныктоого керектүү болгон штаммдарды жана микроорганизмдерди сактоо үчүн бөлмөнүн ондоо иштери жүргүзүлүүдө.

Дени сак виварийди бөлүү максатында лабораториялык дени сак жаныбарларды кармоо боюнча «Элевер» чарбасынын имараты «Элита» мамлекетик асыл тукум борборунун балансынан өткөрүлүп берилди. Азыркы учурда дени сак лабораториялык жаныбарларды кармал көбөйтүү боюнча программа түзүлүп, аталган программа ишке ашырылууда.

Азыркы учурда ветеринардык препараттардын жана тоот кошумчаларынын өндүрүлүшүн, мамлекеттик каттоосун, сертификаттоосун, сатылуусун жана колдонулушун Евразия экономикалык союзу нун талаптарына дал келтирүү максатында төмөндөгү ченемдик укуктук актылардын долбоорлору иштөлүүдө. Алар:

- «Кыргыз Республикасында лицензия-уруксат берүү тутуму жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамына өзгөртүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө» Мыйзам долбоору;
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 5-августундагы № 444 токтому менен бекитилген “Ветеринардык дары-дармек каражаттарынын коопсуздугу жөнүндө» Техникалык регламентке өзгөртүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү тууралуу Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун долбоору;
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 22-майындагы № 268 токтому менен бекитилген «Тоюттардын жана тоот кошумчаларынын коопсуздугу жөнүндө» Техникалык регламентке өзгөртүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү тууралуу Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун долбоору.

Ветеринардык дары-дармек каражаттарын, тоот жана тоот кошумчаларын каттоо жана сертификаттоо боюнча борбордун түрүктуулугун камсыздоо максатында Эл аралык айыл чарбасын өнүктүрүү фондусунун колдоосу менен, «Мал чарбачылыгын жана рынокту өнүктүрүү – 1» долбоорунун алкагында техникалык жана каржылоо жардам иретинде «Ветеринардык дары-дармек каражаттарынын сапатын контролдоону күчтөндүрүү» программы түзүлдү.

Аталган долбоордун алкагында 2017-жылдын экинчи кварталында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана жеке ветеринардык адистерине, ветеринардык дары каражаттарынын жана тоот кошумчаларынын айлануу чөйрөсү жөнүндө окуулар жана тренингдер өткөрүлдү.

Айыл чарба субъекттерин айыл чарба техникалары менен камсыз кылууда лизингдик каржылоо

Кыргыз Республикасынын айыл чарба субъекттерин техника менен камсыз кылуу максатында «Айыл Банк» ачык акционердик коому аркылуу алты кредиттик булактар жана банктын өзүнүн коммерциялык эки долбоорлору аркылуу дыйкандарга лизинг кызматы көрсөтүлүп жатат.

Азыркы мезгилде айыл чарбасындагы машина-трактордук паркты жанылоо жана модернизациялоо үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аттайын чечимдер кабыл алышып, Кыргыз Республикасынын Айыл чарба жана мелиорация министрлиги “Айыл Банк” ачык акционердик коому менен биргеликте алгылыктуу иштерди аткарып жатышат. Алып айтсак айыл чарба техникаларынын лизингин өнүктүрүү боюнча министрликтин демилгеси менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан кабыл алынган токтомдорунун жана буйруктарынын негизинде бардыгы болуп 2489,1 млн. сомго 2167 даана техника лизинг жолу аркылуу дыйкандарга берилди, анын ичинен 1708 даанасы тракторлорду, 89 даанасы комбайндарды жана 370 даанасы айыл чарба шаймандарын түздү.

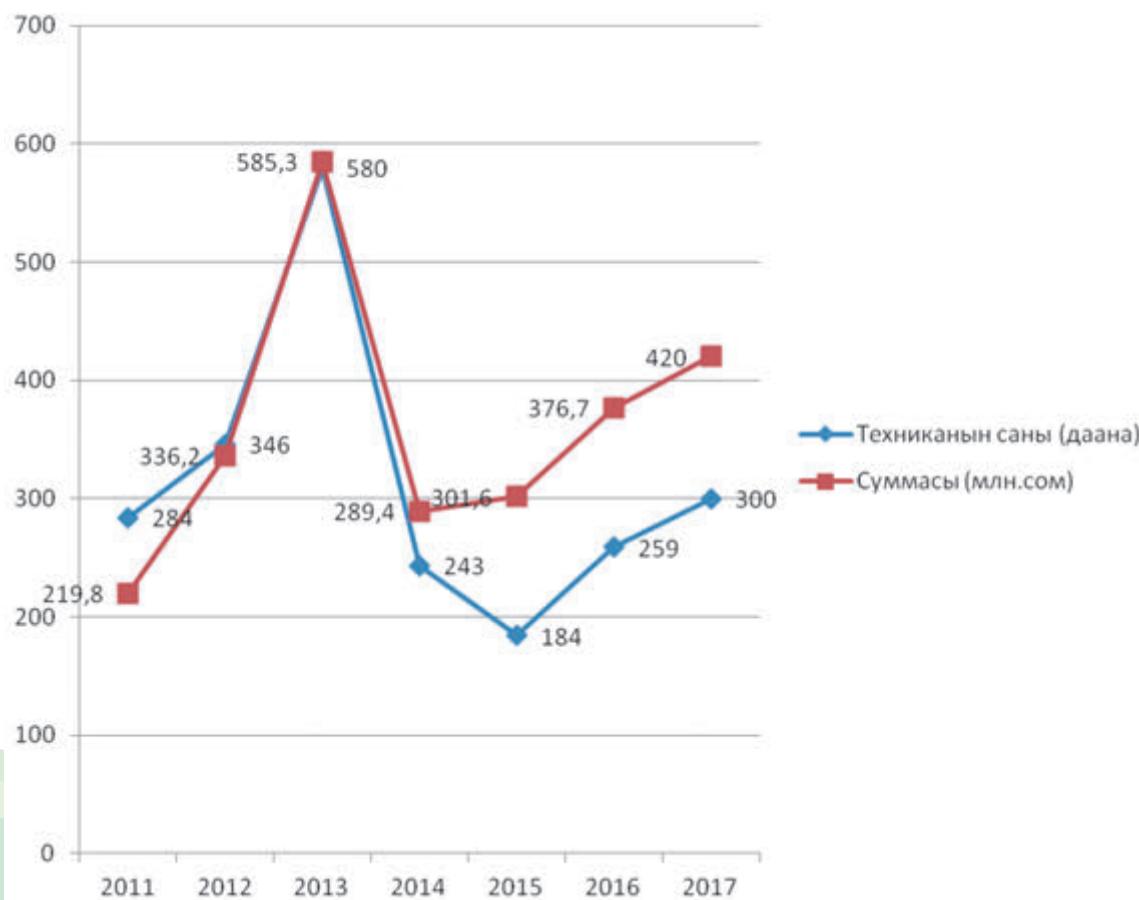
Анын ичинен долбоорлор боюнча:

1. Кытай Эл Республикасынын грантынын эсебинен (баштапкы суммасы 30 млн. юань) 481 даана техника берилди (509,3 млн. сом).
2. Япон жана Кытай гранттарынын кайтарымынын эсебинен (баштапкы суммасы 195 млн. сом) 373 даана техника 393,3 млн. сомго берилди.
3. Түрк Республикасынын инвестициялык кредитинин эсебинен (баштапкы суммасы 5 млн. доллар) 477 даана техника 520,1 млн. сомго берилди.
4. ЕврАЗия өнүктүрүү банкынан алынган 20 млн. сом өлчөмүндөгү инвестициялык кредиттин эсебинен 542 даана техника 654,7 млн. сомго берилди.
5. Ал эми «Айыл Банктын» өзүнүн долбоорлору болгон «Агробизнес жана Маркетинг» жана Кытай мамлекеттик өнүктүрүү банкынан тартылган инвестициялык кредиттер боюнча 244,5 млн. сомго 247 даана техника берилген.
6. Кыргыз-Орус өнүктүрүү фондусу аркылуу алынган 11,5 млн. доллар жана 950 млн. сомго 2 даана техника «РКФР-Лизинг» долбоору аркылуу берилди.

Мындан сырткары республикадагы коммерциялык банктар, финансды институттары жана менчик лизинг компаниялары акыркы жылдары 1000ден ашык айыл чарба техникасын жана транспорт каяжаттарын лизингге беришти.

Айыл чарба техникалары дыйкандарга женилдетилген шарттарда алардын заявкаларынын негизинде 7-10 жылга чейинки мөөнөттө, пайыздык үстөгү өздүк салымга жараша 6%-9% түзүү менен улуттук валюта сом менен берилип жатат.

Айыл чарба техникаларынын лизингинин динамикасы (2011-2017-жылдар)

Редакциялык коллегия:

Кыдыкманов Э. – Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин аграптык саясат жана божомолдоо бөлүмүнүн башчысы, редакциялык коллегиянын төрагасы, башкы редактор.

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү:

Ташболотов М. – Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин статс-катчысы;

Садыкова Г. – Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин пресс-катчылыгынын башчысы;

Бейшекеев К. – Суу чарба жана мелиорация департаментинин алдындагы «Улуттук суу ресурстарын башкаруу, Фаза – 1» долбоорун ишке ашыруу бөлүмүнүн директору;

Орозалиева С. – Суу чарба жана мелиорация департаментинин алдындагы «Улуттук суу ресурстарын башкаруу, Фаза – 1» долбоорун ишке ашыруу бөлүмүнүн байланыш жана коомдук иштер боюнча адиси.

Журнал Өнүктүрүү жана кызматташтык боюнча Швейцариялык агенттик каржылаган жана Дүйнөлүк банк башчылык кылган "Улуттук суу ресурстарын башкаруу Фаза – 1" долбоору-
нун колдоосу аркасында басылып чыгарылды.

Автордун позициясы жумуш берүүчүнүн позициясы менен дал келишпөөсү мүмкүн.

“KIRLAND” басмаканасында басылган
Бишкек ш.
Тел.: 0 (312) 630 110
Нускасы 600 даана